

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2012

Eva Bartoňová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Eva Bartoňová

**Venezuela v zahraniční politice G. W. Bushe:
prosazování demokracie jako adekvátní
reakce na ohrožení národních zájmů?**

Bakalářská práce

Praha 2012

Autor práce: **Eva Bartoňová**

Vedoucí práce: **PhDr. Kryštof Kozák, PhD.**

Rok obhajoby: 2012

Bibliografický záznam

BARTOŇOVÁ, Eva. *Venezuela v zahraniční politice G. W. Bushe: prosazování demokracie jako adekvátní reakce na ochranu národních zájmů?* Praha, 2012. 62 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Vedoucí diplomové práce PhDr. Kryštof Kozák, PhD.

Abstrakt

Za vlády George W. Bushe došlo k rapidnímu zhoršení vztahů USA s tradičně proamericky orientovanou Venezuelou. V reakci na značně radikálního Venezuelského prezidenta Hugo Cháveze Bushova administrativa výrazně zvýšila finanční podporu opozičních skupin ve Venezuele v rámci tzv. prosazování demokracie a tiše podporovala neúspěšný převrat v roce 2002. Historie intervencí Spojených států v Latinské Americe za dob studené války vede mnohé autory ke kritice těchto nedávných kroků jako snahy odstranit demokraticky zvoleného prezidenta jen proto, že odporuje americkým představám o politickém a ekonomickém uspořádání v regionu. Tato práce se věnuje prosazování demokracie jako nástroji zahraniční politiky USA, který je sice do určité míry spojen s identitou Spojených států jako jedinečného historického demokratického experimentu, ale zároveň reaguje i na ohrožení amerických národních zájmů jinými státy. Zabývá se druhy hrozeb, které mohl Hugo Chávez pro USA představovat, a tím dovoluje zhodnotit, do jaké míry využívala Bushova administrativa prosazování demokracie pragmaticky. Díky analýze dopadů Chávezova jednání v oblasti ropné politiky, ekonomické integrace a bezpečnostních otázek v souvislosti s vývojem prosazování demokracie ve Venezuele je patrné, že ačkoli s postupem času bylo zvyšování objemu financování ze strany USA čím dál pochopitelnější, jeho počáteční prudké navýšení představovalo spíše panickou reakci na radikálního prezidenta s protiamerickou rétorikou, který byl neslučitelný s černobílým viděním Bushovy administrativy.

Abstract

The relations between the United States and its traditional ally, Venezuela, experienced a turn for the worse during the presidency of George W. Bush. The Bush administration reacted to the radical president Hugo Chavez with an increase in funding of the so-called democracy promotion in Venezuela and with a silent support of the unsuccessful coup in 2002. The long history of U.S. interventions in Latin America during the cold war gives ground to the criticism by many authors who see these steps as an attempt to get rid of a democratically elected president just because he is confronting the American vision about a political and economic system desirable for the region. This work focuses on democracy promotion as a tool of the U.S. foreign policy, which is on one hand related to the identity of the United States as a unique historical democratic experiment, but also reacts to a threat posed to the national interests by other states. It deals with the types of threats that Hugo Chavez could have possibly presented, and thus shows to what extent the Bush administration used democracy promotion in a pragmatic way. The analysis of Chavez's actions in oil politics, economic integration and security issues, and its comparison with the trend in democracy promotion shows that the U.S. financing activities were increasingly more understandable. However, the initial sharp rise of the financial flow represented rather a panic caused by the presence of a radical and anti-American president who was incompatible with the black-and-white views of the American administration.

Klíčová slova

Venezuela, USA, Bush, Chávez, Latinská Amerika, prosazování demokracie, národní zájmy, ropa, integrace

Keywords

Venezuela, USA, Bush, Chavez, Latin America, democracy promotion, national interests, oil, integration, security

Rozsah práce: 119 037 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracoval/a samostatně a použil/a jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne ...

Eva Bartoňová

PROJEKT BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno: Eva Bartoňová

E-mail: bartonova@quick.cz

Semestr: LS 2010

Akademický rok: 2009/2010

Název práce: Venezuela v zahraniční politice G. W. Bushe: prosazování demokracie jako adekvátní reakce na ohrožení národních zájmů?

Předpokládaný termín dokončení: LS 2010/2011

Vedoucí bakalářského semináře: PhDr. Marek Pečenka

Vedoucí práce: PhDr. Kryštof Kozák, Ph.D.

Zdůvodnění výběru tématu práce (5 řádek):

Západní polokoule je tradiční sférou vlivu USA. Hugo Chávez představuje nejsilnějšího kritika amerického vlivu v Latinské Americe, který výrazně ovlivnil politiku George W. Bushe v regionu. Podle některých zdrojů zasahovala Bushova vláda do dění ve Venezuele v rámci tzv. prosazování demokracie. Takovéto jednání je však vzhledem ke zkušenostem Latinské Ameriky ze studené války kontroverzní. Bude tedy zajímavé zjistit, zda tato reakce americké administrativy vycházela z pragmatického pohledu na národní zájmy ve Venezuele, nebo zda se zakládala na černobílé ideologii v duchu studené války.

Předpokládaný cíl (5 řádek):

Cílem práce je provést případovou studii prosazování demokracie v zahraniční politice George W. Bushe vůči Venezuele. Pokusím se zjistit, do jaké míry sloužilo jako nástroj na ochranu reálně ohrožených zájmů USA a zda mohlo být ovlivněno ideologií příslušných členů administrativy.

Základní charakteristika tématu (10 řádek):

Spojené státy americké dříve silně zasahovaly do režimů v Latinské Americe jako do své sféry vlivu. S nástupem Huga Cháveze můžeme sledovat výraznější snahu vymanit se z americké "nadvlády". Venezuelský prezident důrazně kritizuje USA, staví se proti volnému trhu a organizacemi ALBA a Petrocaribe nabízí levicovou alternativu. George W. Bushe nazval dokonce d'áblem a oba prezidenti se slovně napadali. Přesto však se Bush mladší nacházel v nelehké situaci, Venezuela je totiž důležitým obchodním partnerem USA, hlavně dodavatelem ropy, kterou vlastní stát. V roce 2002 proběhl ve Venezuele nezdařený převrat, který Spojené státy podporovaly mimo jiné tzv. prosazováním demokracie. Vztah mezi oběma státy se poté ještě více radikalizoval, ale je otázka, do jaké míry rétoricky nebo opravdu. Například dodávky ropy Chávez totiž nikdy záměrně nepřerušil.

Předpokládaná struktura práce (10 řádek):

Práci lze rozčlenit na dvě hlavní části s několika kapitolami. V první části se budu věnovat prosazování demokracie v americké zahraniční politice. Zaměřím se nejprve v jedné kapitole na teoretickou debatu o jeho příčinách a následovat bude kapitola zabývající se prosazováním demokracie ze strany George W. Bushe ve Venezuele. V další velké části rozeberu jednotlivé oblasti, ve kterých mohl Chávez svou politikou ohrozit zájmy USA. Zahrnu zde proto kapitoly o jeho ropné politice, ekonomických integračních snahách a bezpečnostní problematice. Každá z těchto kapitol bude zahrnovat popis situace i analýzu reálných dopadů Chávezových kroků na zájmy USA. Závěrem bude nastíněn pohled americké administrativy na vztahy s Venezuelou, díky němuž bude možno vykreslit případný vliv ideologie na chápání situace ve Venezuele a volbu politiky vůči ní.

Základní literatura (10 nejdůležitějších titulů):

Cox, Michael; Ikenberry, John; Inoguchi, Takashi (EDS.). *American Democracy Promotion. Impulses, Strategies, and Impacts.* Oxford: Oxford University Press, 2000.

Golinger, Eva. *Bush Versus Chávez: Washington's War on Venezuela.* Monthly Review Press, 2007.

Kozloff, Nicholas. *Hugo Chavez: Oil, Politics, and the Challenge to the U.S.* New York: Palgrave Macmillan, 2006.

Kozloff, Nikolas. *Revolution! South America and the Rise of the New Left.* New York: Palgrave Macmillan, 2008.

Lansford, Tom; Watson, Robert P.; Covarrubias, Jack (EDS.). *America's War on Terror.* Farnham: Ashgate Publishing Limited, 2009.

Peleg, Ilan. *The Legacy of George W. Bush's Foreign Policy: Moving Beyond Neoconservatism.* Philadelphia: Westview Press, 2009

Prevost, Gary; Campos, Carlos O. (EDS.). *The Bush Doctrine and Latin America.* Palgrave Macmillan, 2007.

články:

Clement, Christopher I. *Confronting Hugo Chávez: United States "Democracy Promotion" in Latin America.* *Latin American Perspectives*, Vol. 32, No. 3, pp. 60-78.

Emerson, Guy R. *Radical Neglect? The „War on Terror“ and Latin America.* *Latin American Politics and Society*, Vol. 52, Issue 1, 2010, pp. 33-62.

Feinberg, Richard E. *Regionalism and Domestic Politics: U.S.-Latin American Trade Policy in the Bush Era.* *Latin American Politics and Society*, Vol. 44, No. 4, pp. 127-151.

Leogrande, William M. *A Poverty of Imagination: George W. Bush's Policy in Latin America.* *Journal of Latin American Studies*, Vol. 39, No. 2, pp. 355-385.

dokumenty:

The National Security Strategy of the United States of America, September 2002. dostupné na <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/index.html>

Podpis studenta a datum

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Obsah

ÚVOD	1
1. PROSAZOVÁNÍ DEMOKRACIE	6
1.1 TEORETICKÁ VÝCHODISKA PROSAZOVÁNÍ DEMOKRACIE V ZAHRANIČNÍ POLITICE USA	6
1.2 PROSAZOVÁNÍ DEMOKRACIE V PRAXI A PŘÍPAD VENEZUELY	12
1.2.1 Význam finanční pomoci.....	13
1.2.2 Prosazování demokracie ve Venezuele.....	15
2. ROPA VE VZTAHU USA A VENEZUELY	19
2.1. VÝZNAM ROPY PRO USA A NÁRODNÍ BEZPEČNOST	19
2.2. VENEZUELA JAKO VÝZNAMNÝ DODAVATEL ROPY DO USA	20
2.3 CHÁVEZOVA ROPNÁ POLITIKA	22
2.3.1 Domácí politika	22
2.3.2. Zahraniční politika a ropná diplomacie	25
2.4. VLIV CHÁVEZOVY ROPNÉ POLITIKY NA AMERICKÉ ZÁJMY	27
3. VENEZUELA V EKONOMICKÉ INTEGRACI LATINSKÉ AMERIKY	29
3.1 ZÁJMY USA NA EKONOMICKÉ INTEGRACI REGIONU	30
3.2 PRŮBĚH INTEGRACE A NEÚSPĚCH FTAA	31
3.3 VLIV VENEZUELY A BUDOVNÍ ALBA	34
3.4 POSOUZENÍ VLIVU VENEZUELY NA OBCHODNÍ ZÁJMY USA V REGIONU	37
4. HUGO CHÁVEZ JAKO BEZPEČNOSTNÍ HROZBA	39
4.1 LATINSKÁ AMERIKA VE VÁLCE PROTI TERORU.....	39
4.2 VLIV VENEZUELY NA BEZPEČNOSTNÍ OTÁZKY V LATINSKÉ AMERICE	42
4.2.1 Militarizace Venezuely a kontakty s nepřátelskými státy.....	42
4.2.2 Boj proti terorismu a napětí s Kolumbií.....	44
4.3 ZHODNOCENÍ VENEZUELY JAKO BEZPEČNOSTNÍ HROZBY	47
5. POSTOJ KANCELÁŘE PRO ZÁPADNÍ HEMISFÉRU A PROSAZOVÁNÍ DEMOKRACIE VE VENEZUELE.....	48
ZÁVĚR.....	51
SUMMARY	55
POUŽITÁ LITERATURA.....	57
PŘÍLOHY	61
PŘÍLOHA 1. SEZNAM ZKRATEK	61

SEZNAM TABULEK

TABULKA 1. PŘEHLED FINANČNÍCH TOKŮ NED A USAID DO VENEZUELY V LETECH 2000-2008 (V TISÍCÍCH USD)	17
---	----

Úvod

Latinská Amerika představuje tradiční sféru vlivu Spojených států amerických, která kvůli své geografické blízkosti hraje v americké zahraniční politice již dlouho významnou roli. Konec studené války přinesl potřebu definovat nové postavení USA ve světě a spolu s tím i v sousedním regionu. V devadesátých letech tudíž vznikly projekty multilaterální ekonomické spolupráce, Latinská Amerika přijala řadu neoliberalních doporučení pod dohledem Mezinárodního měnového fondu a namísto dřívějších amerických intervencí (jako nejznámější případy můžeme jmenovat Guatemala v padesátých, Chile v sedmdesátých a Nikaraguu v osmdesátých letech) se zdálo, že dojde k nalezení lepšího porozumění a spolupráce mezi tímto regionem a USA. Za vlády George W. Bushe však s nástupem vlád tzv. nové levice napříč regionem náhle došlo k markantnímu odklonu řady zemí Latinské Ameriky od politiky prosazované Spojenými státy. Komplikace ve vztazích se mimo jiné viditelně projevila na selhání procesu Americké zóny volného obchodu, k jejímuž vzniku směřovala jednání od devadesátých let.

Venezuelský prezident Hugo Rafael Chávez Frías v tuto dobu vystoupil jako nejzarytější kritik „imperialistické“ politiky Spojených států vůči Latinské Americe a zejména pak prezidenta Bushe mladšího, jemuž se silou ideologie i charizmatem bezpochyby vyrovnal. Vztahy mezi oběma prezidenty přivolaly velkou pozornost médií, zejména díky ostré rétorice na obou stranách. Kromě této konfrontace však můžeme Hugo Cháveze chápat jako symptom širší proměny celého kontinentu, což nám umožní lépe pochopit novou dimenzi vztahů USA a Latinské Ameriky. V této práci se proto budeme zabývat všemi nuancemi napětí mezi Venezuelou a Spojenými státy a pokusíme se posoudit, do jaké míry se jednalo o reakci na ohrožené americké národní zájmy ze strany Chávezovy domácí i mezinárodní politiky, nebo zda ke zhoršení vztahů výrazně přispělo spíše Bushovo černobílé vidění světa v rámci Války proti teroru.

Kroky Hugo Cháveze po jeho nástupu do funkce prezidenta v roce 1999 jsou značně kontroverzní. Často bývá kritizován za populismus a podryvání demokracie ve Venezuele a minimálně jeho kontrola médií, vztahy s opozicí a militarizace země poukazují na určité autoritativní rysy. Na druhou stranu nesmíme opomenout, že byl opakovaně zvolen v mezinárodně respektovaných svobodných volbách, což jeho režimu zajišťuje alespoň určité demokratické minimum. Ačkoli se v roce 1992 pokusil převzít moc v zemi neúspěšným vojenským převratem, roku 1998 již jasně zvítězil v prezidentských volbách, úspěch zopakoval po dvou letech pod novou ústavou a poté

opět v roce 2006. Navíc roku 2004 uspěl v referendu, které potvrdilo jeho politickou funkci po vojenském převratu, v němž byl svržen na tři dny v dubnu 2002.

Venezuela bývala jednou z tradičně velmi proamerických zemí, dokonce se o ní za studené války hovořilo jako o té, kde se nic neděje, a pro Spojené státy spočíval její význam zejména v dodávkách ropy. Chávezova politika tzv. Socialismu pro 21. století a jeho snaha získat pod kontrolu poměrně svébytnou státní ropnou společnost PdVSA proto vyvolaly obavy v amerických podnikatelských kruzích a i ve vládě v souvislosti s energetickou bezpečností USA. Chávez navíc svým socialistickým projektem nabízel alternativu neoliberalní integrace regionu a stavěl se kriticky vůči Bushovu boji s terorismem. Podle odtajněných dokumentů zareagovala Bushova administrativa kromě rétorické a diplomatické konfrontace zejména financováním opozice ve Venezuele v rámci tzv. prosazování demokracie a byly dokonce doloženy vazby členů americké administrativy na převrat v roce 2002.

Prosazování demokracie je dlouhodobou součástí americké zahraniční politiky a snoubí se v něm ideály o výjimečném poslání Spojených států ve světě a jeho pragmatické využití na ochranu národních zájmů. Nalezneme proto autory, kteří se k prosazování demokracie staví velmi kriticky a vnímají ho jen jako zástěrku cynických zájmů „imperialistických“ USA. Někteří v něm naopak vidí součást identity Spojených států, která vychází z historické zkušenosti s budováním vlastního specifického politického modelu.¹ George W. Bush vytvořil pod vlivem 11. září 2001 svou vlastní podobu zahraniční politiky známou jako Bushova doktrína. Pro Bushe bylo šíření demokracie jednou z priorit Národní bezpečnostní strategie z roku 2002, ale propojení s Válkou proti teroru² vrhlo na tento cíl negativní světlo jako na formální cíl, který spíše sloužil jako záminka k zasahování do cizích států. Americká neokonzervativní administrativa se totiž zdála rozlišovat černobíle přátelské a nepřátelské státy, spíše než aby citlivě budovala demokracii.

V této práci se proto zaměříme na prosazování demokracie za vlády George W. Bushe ve vztahu k Venezuele. Budeme se zabývat otázkou, zda Bush využil nástroj prosazování demokracie zejména skrze finanční toky k ochraně národních zájmů, které

¹ V této práci narazíme např. na Tonyho Smithe, který prosazování demokracie vnímá jako pozitivní prosazování ideálů a celkově vychází z idejí Manifestu Destiny. Kritičtí jsou zejména levicoví autoři jako např. Noam Chomsky.

² Pojem „Válka proti teroru“ bývá uváděn i s malým počátečním písmenem. V této práci je zvolena varianta s velkým „V“, jelikož ji můžeme vnímat jako název ucelené strategie George W. Bushe, která je součástí jeho doktríny. Tom Lansford et al. v naší využitě publikaci přímo o tomto tématu používají také název s velkým počátečním písmenem (v anglickém jazyce).

viděl jako ohrožené. Práce bude proto případovou studií prosazování demokracie v zahraniční politice George W. Bushe vůči Latinské Americe. Hlavním přínosem této práce bude snaha o zkoumání pragmatického základu Bushovy politiky vůči Venezuele. Značná část autorů přistupuje k prosazování demokracie rovnou jako k zástěrcce intervenční politiky do vnitřního dění ve Venezuele a považuje ji za určitý „imperialistický“ přežitek. My se však na prosazování demokracie soustředíme jako na nástroj zahraniční politiky, který vychází z americké identity a pocitu určitého poslání, ale zároveň se zintenzivňuje v období, kdy americká vláda vnímá v dané zemi zvýšené ohrožení národních zájmů. Budeme tedy oproti některým radikálně orientovaným autorům hledat určité osvětlení racionálních příčin těchto kroků. Významný přesah této práce bude také spočívat v tom, že vykreslí celkovou míru pragmatického pohledu na Latinskou Ameriku ze strany USA po skončení studené války a za Bushovy administrativy. Na rozdíl od dob studené války, kdy Spojené státy bránily pronikání sovětského vlivu do svého sousedství, totiž nyní mohou být tolerantnější k odlišným formám demokracie, které reflektují socioekonomické vlastnosti jednotlivých zemí, a soustředit se na spolupráci. Otázka, zda tak opravdu činí, je nicméně předmětem debaty a proto i naše závěry budou v tomto ohledu relevantní.

Práce se bude teritoriálně soustředit zejména na dění ve Venezuele a Chávezovu politiku v Latinské Americe. Budeme se však zabývat i politikou George W. Bushe vůči regionu. Jen díky dostatečné analýze jeho cílů v Latinské Americe a toho, jak se vyvíjely i mimo Venezuelu, totiž budeme moci správně pochopit hloubku Chávezovy potenciální hrozby vůči zájmům USA. Časově je práce vymezena oběma Bushovými funkčními obdobími, místy se zmíníme i o situaci před jeho nástupem do funkce prezidenta (zejména protože Chávez se prezidentského úřadu ujal již v roce 1999), ale cílem práce není analyzovat Chávezův vliv do současnosti.

Na začátku práce se nejprve budeme muset zaměřit na teoretická východiska o prosazování demokracie. Porovnáme názory několika odborníků na prosazování demokracie v zahraniční politice USA, abychom mohli určit, do jaké míry lze vycházet z premisy realismu, že prosazování demokracie slouží alespoň částečně jako ochrana národních zájmů. Následně se budeme věnovat konkrétní formě prosazování demokracie vůči Venezuele mezi lety 2000 a 2008, tedy za Bushovy vlády. Je důležité, že se pokusíme vytvořit časový přehled financování pod prosazováním demokracie. Tím, že se v následujících kapitolách budeme zabývat oblastmi potenciálního ohrožení amerických národních zájmů ze strany Cháveze, budeme moci porovnat, jak

prosazování demokracie reálné hrozby reflektovalo. V poslední krátké kapitole nastíníme, jak mohlo personální složení Kanceláře pro západní hemisféru vnímání těchto hrozeb ovlivnit.

Abychom se pokusili nalézt odpověď na naše východiska, využijeme řadu primárních a sekundárních zdrojů. Primární zdroje budou zastoupeny zejména několika vládními dokumenty USA a budou sloužit hlavně pro pochopení priorit Bushovy administrativy a jeho doktríny. Mezi sekundárními zdroji budou figurovat knihy americké právničky Evy Golinger, která se zabývá vztahy mezi Chávezem a Spojenými státy. Tato autorka je velmi procházevsky orientovaná (sám Chávez ji nazval „bolívarovskou přítelkyní“) a ve své práci se snaží doložit snahu USA intervenovat do situace ve Venezuele a Cháveza svrhnout. Musíme tudíž k jejímu dílu přistupovat opatrně a značně kriticky. Golinger nicméně představuje pro naše účely nezanedbatelný zdroj faktů, jelikož pro své knihy získala odtajněné dokumenty skrz mechanismus FOIA a ve své první knize je dokonce zpřístupnila v příloze. Využijeme proto tato fakta vztahující se zejména k financování opozice ve Venezuela v rámci prosazování demokracie, ale vyvarujeme se autorčiných radikálních závěrů o americkém imperialismu.

Mezi další zásadní autory, jejichž díla byla využita v této práci, patří odborník na Jižní Ameriku, Nikolas Kozloff, který dříve působil mimo jiné v Radě pro hemisférické záležitosti (COHA) ve Washingtonu, D.C. Jeho práce nám poskytne důležité informace o vývoji tzv. nové levice na kontinentu a zejména pak můžeme využít jeho analýzu o souvislosti Chávezovy ropné politiky se zájmy USA. Ačkoli se jedná o autora, který v současnosti nepůsobí v akademické sféře, obdržel doktorát z Univerzity v Oxfordu a jeho práce je velmi dobře podložena fakty. Oproti Golinger usiluje Kozloff o větší nestrannost, nicméně jako u všech zdrojů vztahujících se k tomuto kontroverznímu tématu budeme k jeho publikacím přistupovat s určitou obezřetností.

V práci taktéž využijeme knihu Roberta Pastora, která se zabývá změnou vztahů mezi USA a Latinskou Amerikou před a po skončení studené války. Robert Pastor je uznávaným odborníkem na vztahy na západní hemisféře a má za sebou kromě dlouhé akademické kariéry i službu bezpečnostního poradce pro prezidenta Jimmyho Cartera. Jeho dílo je důležité kvůli snaze dívat se na vztahy na polokouli jako na výsledek oboustranných aktivit a nezastává teorii závislosti, která vnímá postoj USA vůči Latinské Americe jako klíčový. V duchu Pastorových názorů tedy můžeme brát

Cháveze jako významného protihráče USA, jenž nese zásadní podíl na vztahu mezi oběma státy a dokonce ovlivnil i dění v regionu.

Velmi přínosné pro naše účely budou sborníky, které poskytují přehled odborných názorů vztahujících se ke zkoumanému tématu. Zejména práce editovaná profesory Michaelem Coxem z London School of Economics a Velšské univerzity, Johnem Ikenberrym z Princetonské univerzity a Takashim Inoguchim z Tokijské univerzity o prosazování demokracie v americké zahraniční politice nám umožní vytvořit teoretická východiska práce. Sborník nabízí příspěvky akademických odborníků na prosazování demokracie a zahrnuje celou škálu názorů od realismu po idealismus. Důležitým autorem pro naši práci bude mj. profesor na Univerzitě George Washingtona Henry Nau, který v tomto sborníku popisuje prosazování demokracie jako specifickou kombinaci americké identity a národních zájmů. Dalším využitým sborníkem bude kniha editovaná profesory Garym Prevostem ze Saint John's University a Carlosem Oliva Camposem z Univerzity v Havaně, jež se věnuje aspektům Bushovy doktríny v Latinské Americe. Kniha je pro nás mimo jiné užitečná, neboť nabízí názory akademiků z Latinské Ameriky, čímž může vyvážit zdroje pocházející ze Spojených států, a protože aplikace Bushovy doktríny na Latinskou Ameriku je oproti jiným regionům popsána poměrně málo.

V této bakalářské práci využijeme ještě řadu dalších publikací a množství odborných článků. Mezi nimi vyniká text Williama LeoGrandeho, děkana Americké Univerzity a odborníka na Latinskou Ameriku. Autor se zabývá neschopností George W. Bushe vytvořit novou politiku vůči Latinské Americe, která by vhodně reflektovala problémy regionu. To úzce souvisí i s cíly naší práce, jelikož budeme také zkoumat, zda Bushova administrativa posuzovala Chávezovy potenciální hrozby střídmě nebo s ideologickým zaujetím. Budeme pracovat i s řadou dat a statistik. Tyto údaje nám umožní dobře ilustrovat skutečnou situaci amerických národních zájmů ve vztahu s Venezuelou. Vzhledem k vysoké míře kontroverze kolem obou hlavních protagonistů se budeme v práci se zdroji neustále snažit o odstup a kritický pohled na nalezené informace.

1. Prosazování demokracie

1.1 Teoretická východiska prosazování demokracie v zahraniční politice USA

Snaha o zajištění příznivého stabilního světového řádu pomocí prosazování demokracie je tradičním rysem americké zahraniční politiky. Po skončení studené války bylo toto téma spojováno s podporou přechodu bývalých socialistických zemí na žádoucí politický a ekonomický model, ve vztahu USA k Latinské Americe však prosazování demokracie hraje významnou roli daleko dlouhodoběji. Pro vztahy na západní polokouli představuje zasahování do vnitřního politického uspořádání sousedních států ožehavé historické téma, jelikož během studené války provedly v Latinské Americe Spojené státy řadu operací k odstranění levicových vlád z obavy před sovětským pronikáním do své sféry vlivu. Z těchto důvodů lze na prosazování demokracie nazírat jako na kontroverzní nástroj americké zahraniční politiky odporující principu nevměšování, což je předmětem častých debat v regionu. Ve vztahu k Latinské Americe tudíž musí Spojené státy často nalézt správnou míru a formu prosazování demokracie, tak aby to nemohlo být považováno za porušování suverenity ostatních států. Ve vztahu s Venezuelou nicméně právě dochází ke kritice prosazování demokracie jako pouhého cynického způsobu, jak zajistit pro USA příhodné podmínky v cizí zemi. Abychom mohli zkoumat detailně, jak a proč k tomu opravdu došlo, musíme si nejprve v této kapitole ujasnit určitá teoretická východiska. Pro účely tohoto teoretického základu práce vynecháme historický exkurz o prosazování demokracie v regionu, ale zaměříme se spíše na obecné úvahy o prosazování demokracie v zahraniční politice USA. Některé historické souvislosti nastíněny budou, ale cílem úvodní kapitoly je spíše objasnit obecné důvody, které vedou Spojené státy k prosazování a šíření demokracie a zda se prosazování demokracie dá chápat do určité míry jako praktický nástroj na ochranu národních zájmů. Tato východiska nám později umožní provést případovou studii o situaci ve Venezuele ve sledovaném období.

Představa o pozitivních dopadech demokratického uspořádání je velmi rozšířená a Fukuyamova teorie o konci dějin to jen potvrzuje.³ Názor, že demokracie mezi sebou neválčí a díky podobné vnitřní struktuře a sdíleným normám zajistí demokratický mír,

³ Francis Fukuyama ve své světoznámé knize „Konec dějin a poslední člověk“ z roku 1992 prosazoval myšlenku, že s koncem studené války končí i ideologický vývoj lidstva a liberální demokracie převládne jako politický model. Viz: Fukuyama, Francis, *Konec dějin a poslední člověk* (Praha: Rybka, 2002).

můžeme vysledovat již k Immanuelu Kantovi.⁴ Doyle tuto myšlenku rozvádí tím, že válka se teoreticky jeví jako nemožná, jelikož voliči nesou válečné břímě a tudíž jimi volené vlády nemohou válku prosadit.⁵ Demokratické státy mají také tendenci vytvářet mezi sebou příznivé obchodní podmínky otevíráním trhů, takže lze dosáhnout nejen politické, ale i ekonomické stability.⁶ Můžeme tedy vidět všeobecnou představu o demokracii jako o ideální formě politického uspořádání, ke které lidstvo spěje a jež zajistí harmonický světový řád, mír a prosperitu. V kontextu americké zahraniční politiky navíc tato pozitivní vidina demokracie nabírá specifický tvar. USA historicky vnímají své výjimečné postavení jedinečného experimentu budování nové země na demokratických základech, jejíž forma státního uspořádání a občanských svobod může být vzorem zbytku světa.⁷

O skutečné roli prosazování demokracie ze strany USA a jeho důvodech vzniká však mnoho názorových střetů. Ty nám odkrývají hlubší otázku podstaty americké zahraniční politiky, která kolísá mezi idealistickým morálním posláním výjimečného státu a pragmatickým prosazováním národních zájmů pod zástěrkou demokratické pomoci. Autoři zabývající se tímto tématem představují celé spektrum názorů od idealismu až po šíření demokracie čistě v duchu realismu. Například Tony Smith obhajuje představu o určitém morálním předurčení USA. Uvádí, že prosazování demokracie Spojenými státy má hlubší význam, než jen hájení národních zájmů, a jedná se o určitou dlouhodobou misi USA. Smith zdůrazňuje historický význam idejí, které nevycházejí pouze z materiálních zájmů, ale i z hodnot a zásad založených na emocích a zkušenosti z úspěšného vývoje USA, a poskytují širší rámec pro pochopení amerického jednání.⁸ John Ikenberry podobně vykresluje zájem Spojených států na šíření demokracie jako součást „velké liberální strategie,“ která je relativně koherentní a dlouhodobě zakořeněná v americké společnosti. Podle něj se jedná o chápání ideálního

⁴ Ikenberry, G. John, „America's Liberal Grand Strategy: Democracy and National Security in the Post-War Era“, in Cox, Michael; Ikenberry, John; Inoguchi, Takashi, eds., *American Democracy Promotion. Impulses, Strategies, and Impacts* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 111.

⁵ Doyle, Michael, „Peace, Liberty, and Democracy: Realists and Liberals Contest a Legacy“, in Cox, Michael; Ikenberry, John; Inoguchi, Takashi, eds., *American...*, 22.

⁶ *Ibid.*, 23.

⁷ Alexis De Tocqueville v první polovině 19. Století zdůrazňoval jedinečnou demokratičnost zřízení USA, rovnost možností a náboženství, které bylo podle něj ve Spojených státech nejsilnější na světě a zároveň výjimečné svou dobrovolností. De Tocqueville, Alexis, „Democracy in America, Vol.1“, in Lawler, Peter. A.; Schaefer, Robert M., eds., *American Political Rhetoric: A Reader* (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2001), 4-11.

⁸ Smith, Tony, „National Security Liberalism and American Foreign Policy“, in Cox, Michael; Ikenberry, John; Inoguchi, Takashi, eds., *American...*, 85-102.

světového řádu zahrnující mnoho složek a ne o pouhé teoretické východisko. Jednotlivé skupiny pak mohou vyzdvihovat některé části této strategie. Spojené státy se snaží zajistit celosvětově příznivé podmínky s ekonomickou provázaností, mírem mezi liberálními demokraciemi a působením mezinárodních organizací, jelikož ze zkušenosti chápou přínos takových podmínek.⁹ Existuje rozsáhlá literatura o identitě Spojených států a jejich historických základech vycházejících například z Manifestu Destiny, či zachycených v Tocquevillových spisech.¹⁰ Pro naše účely nicméně postačí uznat, že USA tradičně vnímají své postavení „města na kopci“ a své zvláštní místo ve světě. Proti těmto názorům stojí názory, které naopak zdůrazňují šíření demokracie jako hájení národních zájmů. Klasický představitel politického realismu, Hans Morgenthau, definuje národní zájem z hlediska moci a tvrdí, že se státy snaží v první řadě zajistit bohatství a přežití národa.¹¹

Autoři, kteří vnímají prosazování demokracie z pohledu realismu, jako například levicově orientovaný Noam Chomsky,¹² se vůči němu však často vymezují kriticky a vidí prosazování demokracie pouze jako taktický nástroj k zajištění zejména ekonomických zájmů a neoliberálního hospodářského řádu. Demokracie sama o sobě tak přestává být cílem americké zahraniční politiky. Steve Smith navazuje na tyto názory s kritikou určitého „kulturního imperialismu,“ v jehož rámci Spojené státy pokládají svůj demokratický model za optimální a navíc kladou přílišný důraz na svobodné volby, aniž by se hlouběji zabývali dalšími aspekty demokracie. To poté vede k prosazování pouhé povrchní podoby demokracie, která má za úkol zajistit hlavně vhodné podmínky americkým hospodářským zájmům v globalizovaném světě, jelikož státy s povrchní demokracií se hůř ubrání americkému tlaku. Dle Smithe provázanost mezi prosazováním demokracie a ekonomickými zájmy není na první pohled patrná, jelikož se ve veřejné diskusi příliš odděluje ekonomika od politiky.¹³

Mezi oběma tábory pak stojí Henry Nau s poměrně komplexním a průlomovým názorem, že ke správnému výkladu prosazování demokracie je zapotřebí nového

⁹ Ikenberry, John G., „America's...“, 103-126.

¹⁰ Viz například: Lipset, Seymour M., *Dvousečná zbraň: rub a líc americké výjimečnosti* (Praha: Prostor, 2003). Nebo: Baigell, Matthew, „Territory, Race, Religion: Images of Manifest Destiny“, *Smithsonian Studies in American Art*, Vol. 4, No. 3 (1990): 2-21.

¹¹ Nau, Henry R., „America's Identity, Democracy Promotion and National Interests: Beyond Realism, Beyond Idealism“, in Cox, Michael; Ikenberry, John; Inoguchi, Takashi, eds., *American...*, 128.

¹² Dle Ronalda Osborna můžeme Chomskyho zařadit do proudu realismu. Viz: Osborne, Ronald, „Noam Chomsky and the Realist Tradition“, *Review of International Studies*, Vol. 35, Is. 2, (2009): 351-370.

¹³ Smith, Steve., „US Democracy Promotion: Critical Questions“, in Cox, Michael; Ikenberry, John; Inoguchi, Takashi, eds., *American...*, 63-84.

přístupu, který kombinuje idealismus a realismus. Tento pohled spojuje oba proudy a bere v potaz identitu státu a jeho představu o vlastním postavení, poslání a hodnotách, spolu s jeho vnějšími národními zájmy a mohl by tedy vést k nejcitlivějšímu výkladu šíření demokracie bez přílišného zjednodušování.¹⁴ Nauův umírněný přístup může být pro naše účely užitečný, jelikož se nesnaží pouze vymezit prosazování demokracie jako čistě idealistické ani jako pouhou chladnokrevnou zástěrku „nového imperialismu.“ Můžeme tedy pro tuto práci použít východisko, že USA mají ideologické důvody k prosazování demokracie, jeho intenzita v konkrétních státech a v určité době však reflektuje také ohrožené americké národní zájmy v dané zemi.

Dříve zmíněná Smithova představa o povrchním a formálním druhu demokracie¹⁵ podporovaném ze strany Spojených států nás vede k nutnosti přesněji definovat samotnou demokracii. Mohli bychom se touto otázkou zabývat zešíroka, ale pouze nastíníme okolnosti relevantní pro kontext Latinské Ameriky. V souvislosti s komplikovanou situací regionu stojí za to zmínit význam svobodných voleb jako klíčového kritéria demokracie. Robert Pastor zdůrazňuje relativně příznivé hodnocení voleb, které proběhly v Nikaragui v roce 1990, Guyaně v roce 1992 či v Mexiku roku 2000. Ačkoli měly k dokonalým standardům daleko, byly Organizací amerických států považovány za úspěch, vzhledem ke komplikované situaci v jednotlivých zemích a tomu, že umožnily mírový nástup opozice k moci.¹⁶ OAS tedy neměla iluze o okamžité dokonalé demokracii v regionu s dlouho tradicí vojenských diktatur a převratů. Demokracie v Latinské Americe má proto stále svá specifika a často lze alespoň splnění určitého „demokratického minima“ považovat za úspěch.

V souvislosti s šířením demokracie definuje např. Tony Smith minimální kritéria jako „svobodné volby, ve kterých soutěží svobodné politické strany na základě všeobecného volebního práva o kontrolu nad skutečnými centry vládní moci.“¹⁷ Nadto však můžeme jmenovat nutnost občanských svobod, nezávislých médií a dalších faktorů, které jsou ve vyspělých zemích brány také jako kritéria demokracie. Je tedy pro další práci třeba podotknout, že v rozvíjejících se demokraciích je definice pojmu poměrně složitá, protože snadno nalezneme její dočasné nedostatky. To pak vede mimo

¹⁴Nau, Henry R. „America's...“, 128.

¹⁵ V originále „low-intensity democracy“.

¹⁶ Pastor, Robert A., *Exiting the Whirlpool: U.S. Foreign Policy Toward Latin America and the Caribbean* (Boulder: Westview Press, 2001), 304.

¹⁷Smith, Tony. *America's Mission: The United States and the Worldwide Struggle for Democracy in the Twentieth Century*, (Princeton: Princeton University Press, 1994), 13. Rpt. in Smith, Steve, „US Democracy...“, 13.

jiné i ke kontroverzím kolem prosazování demokracie, které může být označeno jako zásah do chodu státu právě kvůli neshodám, zda je politické uspořádání v daném státě již demokratické, či ne.

Debata o roli, kterou by měly Spojené státy hrát v prosazování demokracie konkrétně v Latinské Americe, se také tradičně pohybuje v obecné rovině mezi perspektivami realismu a idealismu. V průběhu historie se zabývá otázkami, zda a v jaké formě je demokracie vůbec na státy regionu aplikovatelná, vzhledem k tradici vojenských vlád, korupce a dalších negativních jevů. Realismus předpokládá, že demokracie je v Latinské Americe neudržitelná a dále pak, že USA by měly prosazovat důležitější zájmy, než jít za tímto „neuskutečnitelným snem.“ Idealismus naopak vychází z premisy prosazované již Woodrow Wilsonem, že demokracii je možné aplikovat kdekoli a Spojené státy by se měly zasadit o její všeobecné vítězství. Franklin D. Roosevelt nadto věřil, že Latinská Amerika dosáhne demokratického zřízení pouze, pokud se bude učit z vlastních chyb, tedy pokud půjde svou cestou a dosáhne demokracie postupně vlastními vnitřními změnami.¹⁸ V zahraniční politice USA se tedy odráží vědomí komplikovaných východisek pro demokracii v regionu. Představa, že je žádoucí, aby v těsném sousedství Spojených států panovala demokracie, je všudypřítomná. Každá administrativa nicméně přistupuje k otázce, jak toho dosáhnout, poněkud odlišně s viděním ovlivněným svou vlastní ideologií.

Administrativa George W. Bushe dala šíření demokracie nový význam, když ji označila za prioritu v Národní bezpečnostní strategii 2002. Propojení s bojem proti terorismu však vedlo do značné míry k diskreditaci celého pojmu. Zejména posun argumentace v otázce zdůvodnění intervence v Iráku směrem ke snaze o vybudování demokratického státu zkompromitoval prosazování demokracie jako sobeckou aktivitu sledující čistě národní zájmy USA.¹⁹ Ilan Peleg označuje šíření demokracie a boj proti autoritářským režimům za jeden z hlavních cílů Bushovy doktríny. Ačkoli nebyl tento aspekt doktríny natolik zjevný, jako například unilateralismus nebo boj proti terorismu, objevil se silně mimo jiné v Bushově druhém inauguračním proslovu. Na šíření demokracie měla vliv i představa americké výjimečnosti a morálního poslání, což vedlo neokonzervativní vládu k černobílému vidění světa jako souboje dobra a zla.²⁰ Tento

¹⁸ Pastor, Robert A., *Exiting...*, 234-235.

¹⁹ Senálková, Jana, „Podpora demokracie“, in Kozák, Kryštof; Lepš, Jakub; Thim, Michal, eds., *Zahraniční politika USA na začátku 21. století* (Praha: Asociace pro mezinárodní otázky, 2009) 115.

²⁰ Peleg, Ilan, *The Legacy of George W. Bush's Foreign Policy: Moving Beyond Neoconservatism* (Philadelphia: Westview Press, 2009), 37-39.

pohled tedy vedl k důrazu na šíření demokracie, avšak v poměrně úzkém chápání definice demokracie, jako modelu podle vzoru USA, který rozlišoval přátelské a nepřátelské režimy. Můžeme to podpořit i teorií Jasona Ralpa, že Spojené státy díky své vlastní demokratické zkušenosti vidí liberální demokracii jako její optimální a univerzální formu a mohou opomínat socioekonomická specifika ostatních států. Ralph argumentuje, že za určitých podmínek může být liberální demokracie méně vhodná než určitá forma sociální demokracie.²¹ Právě toto rozlišování nuancí demokracie v Bushově administrativě značně chybělo, což uvidíme později na chápání vývoje ve Venezuele.

Autoři jako Ilan Peleg vykreslují cíle Bushovy administrativy jako naprosto pomýlené a kontraproduktivní. Dokonce i Peleg však uznává, že neokonzervativci jednájí na základě národních zájmů, které ovšem vykresluje v rozporu s rétoricky prosazovaným moralismem americké výjimečnosti, jako sobecké a úzce definované.²² Ani z pohledu zatvrzelých kritiků tedy nemůžeme Bushovu administrativu pokládat za iracionálního hráče působícího ve vakuu vlastních představ, pouze na základě chybné ideologie. Zahraniční politiku státu vždy ovlivňují národní zájmy,²³ záleží ovšem na jejich výkladu příslušnou administrativou, která určí, jaké priority daný stát má a v jakém momentě jsou opravdu ohroženy. Jak jsme již viděli výše, prosazování demokracie v rámci zahraniční politiky osciluje mezi idealismem a pragmatickým realismem vycházejícím právě z ochrany národních zájmů. Podle názorů uvedených autorů můžeme tedy vycházet z premisy, že vliv dlouhodobých národních zájmů na prosazování demokracie je neoddiskutovatelný. Díky práci Henryho Naua lze přidat další východisko, že prosazování demokracie Bushovou administrativou se snažilo bránit ohrožené národní zájmy, ale bylo zároveň ovlivněno představou o vlastním postavení a poslání. V následujících částech této práce tedy budeme zkoumat, do jaké míry mělo prosazování demokracie ve Venezuele tuto praktickou funkci ochrany národních zájmů, zda a na které hrozby ze strany Chávezovy vlády opravdu reagovalo. Navíc vzhledem k tomu, že jsme národní zájmy definovali jako relativní a ovlivněné

²¹ Ralph, Jason G., „‘High Stakes’ and ‘Low-Intensity Democracy’: Understanding America's Policy of Promoting Democracy“, in Cox, Michael; Ikenberry, John; Inoguchi, Takashi, eds., *American...* 200-217.

²² *Ibid.*, 65.

²³ Tvorba americké zahraniční politiky je poměrně komplikovaný proces, který je výsledkem mnoha dalších faktorů, od složení Kongresu a administrativy, přes vnitropolitické tlaky, zájmové skupiny, či think tanky, až po roli médií, či povahu prezidenta. Pro naše účely však pouze zkonstatujeme, že zahraniční politika USA reaguje do určité míry na americké národní zájmy.

prizmatem každé administrativy, budeme muset také následně zohlednit, jak Bushova administrativa tyto hrozby vnímala a zda je nezkreslovala ideologie jejích členů.

1.2. Prosazování demokracie v praxi a případ Venezuely

V úvodní teoretické kapitole jsme stručně nastínili debatu o důvodech, které vedou k prosazování demokracie v americké zahraniční politice. Jedná se tedy o tradiční prvek, který vychází z představy, že šíření demokracie je správným dlouhodobým posláním USA spojeným s jejich specifickou identitou, ale zároveň je z určité části reakcí na ohrožené národní zájmy státu. V této kapitole se již budeme věnovat podobě tohoto nástroje v praxi a za účelem analýzy v následujících částech práce shrneme, jak probíhalo prosazování demokracie ve Venezuele v období vlády George W. Bushe.

Robert Pastor ve své knize *Exiting the Whirlpool* zastává názor, že Spojené státy ve vztahu k Latinské Americe řeší historicky dva hlavní druhy problémů, se kterými se musí vypořádat: nástupnické krize po diktátorských režimech a protiamericky orientované revoluční vlády.²⁴ Ačkoli pravicové diktatury z dob studené války můžeme v současnosti opomenout, otázka revolučních protiamerických režimů se v případě Venezuely jeví jako aktuální. Pastor na případu Grenady dokládá, že USA mohou na takový režim zareagovat přátelsky, mohou se ho snažit destabilizovat, nebo se od něj mohou distancovat a izolovat. Varuje zejména před vzestupem nacionálních protiamerických revolučních režimů, ke kterým musí Spojené státy přistupovat obzvláště citlivě. Takovéto režimy se budou vůči konfrontační politice stavět čím dál více nepřátelsky, jelikož součástí jejich podstaty je i antiamerikanismus.²⁵

Metody, jak mohou USA zajistit existenci proamerických demokracií a potlačovat protiamerické či nedemokratické vlády, jsou různé a v průběhu času se vyvíjely. Lze nabízet diplomatické ústupky či ekonomické výhody, na druhou stranu mohou využít diplomatického nátlaku, hrozby ekonomických sankcí až po vojenskou intervenci. Finanční a technická pomoc, která po skončení studené války převážila nad intervencemi, pak zahrnuje podporu politického procesu jako například svobodných voleb, pomoci vládním institucím (např. posílení zákonodárné moci, asistence při reformách soudnictví, výcvik policie atd.) a budování občanské společnosti. Poslední složka je pro náš případ obzvláště relevantní, jelikož obsahuje podporu nevládním

²⁴ Pastor, Robert A., *Exiting...*, 151-177.

²⁵ *Ibid.*, 193-195.

organizacím, nezávislým médiím, odborům, nebo například vzdělávání společnosti ke hlubšímu porozumění demokracii pomocí různých kurzů a osvěty.²⁶

1.2.1 Význam finanční pomoci

Jak podotýká William LeoGrande, v politice vůči Latinské Americe bylo osnování vojenských převratů po skončení studené války nahrazeno financováním a školením občanské opozice. LeoGrande se vůči Bushově administrativě vymezuje hodně kriticky, míní, že nejednala se státy Latinské Ameriky jako se sobě rovnými, manipulovala volby a využívala nátlaku ekonomických sankcí.²⁷ Americká administrativa uplatňovala na dění v regionu svůj vliv na mnoha frontách a často může vyvstávat opět otázka, zda nepřekročila tenkou hranici nevměšování. V případě Venezuely budeme zkoumat zejména finanční toky proudící do země z USA v rámci prosazování demokracie a proto se nejprve zaměříme na finanční pomoc a její technické aspekty v rámci zahraniční politiky.

V Latinské Americe byl již během studené války patrný význam, který měla rozvojová a prodemokratická pomoc pro zajištění stability regionu. Robert Pastor dokládá na historii vztahů mezi Spojenými státy a Latinskou Amerikou, že už od počátku dvacátého století vnímaly USA vliv ekonomického vývoje v regionu na svou bezpečnost. Vzhledem k tomu, že chudoba vede v důsledku k nestabilitě, bylo v zájmu Spojených států poskytovat latinskoamerickým zemím zahraniční rozvojovou pomoc a financovat prosazování demokracie k celkovému zajištění stability. Pastor vidí přímou souvislost mezi výší pomoci a vnímanou bezpečnostní hrozbou v regionu a poukazuje, že pomoc výrazně vzrostla v šedesátých a osmdesátých letech, kdy Latinská Amerika obdržela 15 a 12 procent z celosvětového objemu finanční asistence a pocit bezpečnostní hrozby byl současně nejvyšší.²⁸ Už za studené války je tedy vidět souvislost mezi finanční pomocí a národními zájmy USA.

Mezi hlavní poskytovatele finanční a technické pomoci patří státní agentury a soukromě působící organizace. Do první kategorie spadá zejména Agentura Spojených států pro mezinárodní rozvoj (United States Agency for International Development, dále USAID), která například jen během devadesátých let věnovala 400 milionů dolarů na programy na prosazování demokracie ve světě. Dále můžeme jmenovat speciální fond

²⁶ Carothers, Thomas, „Taking Stock of Democracy Assistance“, in Cox, Michael; Ikenberry, John; Inoguchi, Takashi, eds., *American...*, 187-188.

²⁷ LeoGrande, William M., „A Poverty of Imagination: George W. Bush’s Policy in Latin America“, *Journal of Latin American Studies*, Vol. 39, No. 2, (2007): 383.

²⁸ Pastor, Robert A., *Exiting...*, 212.

Ministerstva zahraničí na obranu lidských práv, zřízený v roce 1978, či Mezinárodní vojenský vzdělávací a výcvikový program Pentagonu (International Military Education and Training program, dále IMET), jehož mandát se v roce 1991 rozšířil i na pomoc novým demokraciím. Ministerstvo spravedlnosti pak poskytuje asistenci při soudních a policejních reformách.²⁹

Největší pozornosti se však zejména ze strany tisku těší Národní nadace pro demokracii (National Endowment for Democracy, dále NED) kvůli své zdánlivé nezávislosti na zahraniční politice americké vlády a nechuti odtajňovat přehledy o financovaných skupinách, které jsou často výhradně z řad opozice v daných zemích. NED byl zřízen Kongresem za Reaganovy administrativy v roce 1983 jako soukromě spravovaná, ale státem financovaná agentura. Jeho hlavní náplní je rozdělování financí čtyřem klíčovým institucím: Mezinárodnímu republikánskému institutu (International Republican Institute, dále IRI), Národnímu demokratickému institutu pro mezinárodní záležitosti (National Democratic Institute for International Affairs, dále NDI), Americkému centru pro mezinárodní solidaritu práce (American Center for International Labor Solidarity, dále ACILS) a Centru pro mezinárodní soukromé podnikání (Center for International Private Enterprise, dále CIPE). Skrz ně jsou vlastně reprezentovány zájmy Republikánské strany, Demokratické strany, amerických odborů (AFL-CIO) a Americké obchodní komory. Jedná se sice o oficiálně nezávislé neziskové organizace, fakticky jsou však financovány skrz USAID a NED vládou Spojených států. Mimo tyto instituce fungují menší diskreční fondy zaměřené především na budování občanské společnosti. Soukromě jsou spravovány i nadace pro další regiony, např. Asijská nadace a Eurasijská nadace, ale pro účel této práce je NED nejzásadnější.³⁰

Význam NED po studené válce vyjádřil v roce 1996 tehdejší předseda John Brandemas tím, že nadace může jednat nezávisle na oficiální zahraniční politice USA a tudíž se aktivně zapojit i v zemích, kde by obdobná aktivita ze strany vládních agentur mohla komplikovat americkou diplomacii „a být tak v rozporu s naší touhou pomáhat demokratickým aktivistům.“³¹ Toto má tedy umožňovat NED jednat zdánlivě nezávisle na americké vládě, aby se předešlo záminkám pro zhoršení mezivládních vztahů, ale je to právě onen kontroverzní fakt, který nás bude zajímat. Díky této vlastnosti si NED vysloužil kritiku jako skrytá ruka americké administrativy, mimo jiné v souvislosti

²⁹ Carothers, Thomas, „Taking...“, 189.

³⁰ Ibid., 190.

s neúspěšným převratem ve Venezuele. Celkový objem financí poskytovaný v rámci NED se během jednotlivých administrativ příliš nelišil, spíše je významné sledovat přesouvání fondů mezi konkrétními cílovými zeměmi. Region Latinské Ameriky, až na krátké intermezzo po rozpadu Sovětského svazu, vévodí mezi příjemci finanční pomoci od NED a mezi lety 1985 a 2000 tam nadace investovala 93 milionů dolarů.³²

1.2.2 Prosazování demokracie ve Venezuele

Finanční pomoc na projekty podporující demokracii a hlavně aktivity výše zmíněného NED jsou hlavním objektem diskuse o zasahování Spojenými státy do situace ve Venezuele a skutečných úmyslech Bushovy administrativy. Primát v protiamerické kritice pravděpodobně drží Eva Golinger, která v sérii svých knih rozebírá okolnosti venezuelského převratu v roce 2002 a údajnou válku Washingtonu proti Chávezovi. Ačkoli je její pohled na věc radikální a protiamerický, můžeme alespoň na dokumentech, které pod zákonem o svobodě informací FOIA nechala odtajnit, sledovat finanční podporu proudící do Venezuely v rámci prosazování demokracie. Informace o objemu peněz poskytovaných skrze NED a jejich konkrétních příjemcích jsou velmi obtížně dostupné, NED a další organizace se jejich odtajňování brání a vysvětlují to politickým rizikem, která by z toho plynula pro cílové skupiny.³³ Proto jsou dokumenty z FOIA od Evy Golinger výjimečným zdrojem.

Golinger se věnuje především období mezi lety 2001 až 2004 a zdůrazňuje podporu NED opozičním skupinám. Chávez byl zvolen prezidentem již v roce 1998 a do funkce nastoupil v únoru dalšího roku, před rokem 2001 byla však role nadace ve Venezuele zanedbatelná. V roce 2001 ale již výrazně vzrostla a v období před převratem poskytovala finance zejména hlavní venezuelské odborové organizaci (Confederación de Trabajadores de Venezuela, dále CTV), obchodní komoře Fedecámaras, tradičním opozičním politickým stranám a novým stranám jako například Primero Justicia a Proyecto Venezuela.³⁴ Důležitým hráčem se stal IRI, který v roce 2001 obdržel místo 50 tisíc dolarů z předchozích let 340 tisíc. Oficiálně bylo účelem posilování politických stran ve Venezuele a IRI se zaměřil zejména na nové opoziční strany se slušným potenciálem, i když intenzivní trénink poskytoval všem opozičním stranám.³⁵ Všechny

³¹ Brandemas, John rpt. in Clement, Christopher I., „Confronting Hugo Chávez: United States "Democracy Promotion" in Latin America“, *Latin American Perspectives*, Vol. 32, No. 3 (2005): 64.

³² Ibid.

³³ Gratius, Susanne, „Assessing Democracy Assistance: Venezuela“, *FRIDE* (May 2010): 3.

³⁴ Golinger, Eva, *The Chávez Code: Cracking US Intervention in Venezuela* (Northampton: Olive Branch Press, 2006), 50-51.

³⁵ Ibid., 37-40.

financované skupiny hrály určitou roli v dubnových událostech roku 2002, ale podporu převratu dokonce otevřeně vyjádřil ředitel IRI, George Folsom, v prohlášení, které oceňovalo puč jako obranu demokracie v zemi.³⁶ Po převratu se finanční asistence zaměřila na plánované referendum o setrvání Cháveze ve funkci. Na jeho přípravě a propagaci se do velké míry podílela nezisková organizace Súmate, která získala podporu od NED i USAID. V této souvislosti je zajímavé zmínit, že ředitelka Súmate, Maria Corina Machado, byla jako vůbec první zástupce Venezuely oficiálně přijata Georgem W. Bushem v roce 2005 v Bílém domě, což dokresluje význam dané organizace pro USA.³⁷ Cílové skupiny pomoci k prosazování demokracie tedy byly převážně spojeny s opozicí a děním kolem převratu v roce 2002 a s neúspěšným odvolacím referendem v roce 2004.

Pokud stručně shrneme vývoj financování NED pro Venezuelu, všimneme si jeho jasného počátečního nárůstu. Zatímco v roce 2000 byla celá částka jen 232 tisíc dolarů, v roce 2001 se již zčtyřnásobila na 877 tisíc a další rok přesáhla 1,5 milionu dolarů. Mezi lety 2003 a 2005 byla výše rozpočtu NED ve Venezuele poměrně stabilní, nejprve dosáhla 1 milionu a v dalších letech 874 tisíc a následně 930 tisíc dolarů.³⁸ V roce 2006 disponoval NED 2 miliony dolarů na aktivity ve Venezuele, v roce 2007 přes 800 000 dolarů a v roce 2008 obdržel 1 milion dolarů.³⁹

Ačkoli Eva Golinger řeší primárně působení NED v souvislosti s pučem, je důležité zmapovat i dlouhodobý trend financování ze strany USAID. Z dostupných dat je patrné postupné zvyšování dotací s prudkým nárůstem v letech 2003 a 2008. V roce 2001 měl USAID v rozpočtu pro Venezuelu 1 milion dolarů a o rok později již více než dvojnásobek. Zajímavé je zejména, že mezi těmito lety proběhlo markantní zvýšení celkové ekonomické pomoci ze strany americké vlády ze 4 na 9 milionů dolarů. V roce 2003 již stoupl financování Venezuely pomocí USAID na 7 milionů dolarů a v následujících letech oscilovalo kolem 5 milionů dolarů, s výjimkou 7 milionů v roce 2005 a náhlého zvýšení na 14 milionů v roce 2008. Kromě posledního roku se celková

³⁶ Ibid., 44.

³⁷ Golinger, Eva, *Bush Vs. Chávez: Washington's War on Venezuela* (New York: Monthly Review Press, 2008), 85-91.

³⁸ Golinger, Eva. *The Chávez...*, 56.

³⁹ Sullivan, Mark P., „Venezuela: Issues in the 111th Congress“, *Congressional Research Service* (24. 11. 2010): 21, fpc.state.gov/documents/organization/139255.pdf (staženo 4. 2. 2012).

výše ekonomické asistence Spojených států pro Venezuelu pohybovala kolem 10 milionů a se střídavými poklesy.⁴⁰

Tabulka 1. *Přehled finančních toků NED a USAID do Venezuely v letech 2000-2008 (v tisících USD)*⁴¹

Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
NED	232	877	1 699	1 046	874	930	2 000	800 ⁴²	1 000
USAID	-	1 004	2 277	7 117	5 386	7 341	5 377	5 587	14 144

Od roku 2002 podporuje USAID demokratické programy ve Venezuele skrz Úřad přechodových iniciativ (Office of Transition Initiatives, dále OTI) a mezi lety 2002 až 2009 jeho prostřednictvím financoval více než 600 malých grantů a aktivit poskytujících technickou pomoc. Implementované projekty se věnovaly převážně podpoře veřejné debaty a občanské společnosti a technické asistenci politickým stranám a lidskoprávním skupinám. Projekty vedlo pět hlavních amerických organizací, které kromě IRI a NDI zahrnovaly Development Alternatives Inc., Freedom House a Pan-American Development Foundation.⁴³ Působení OTI ve Venezuele se věnuje i Golinger, která upozorňuje na fakt, že organizace běžně působí v demokratizujících se zemích považovaných za nestabilní jako například Jugoslávie či Kongo. Ve Venezuele se OTI usídlilo od roku 2002, jeho příchod však byl posunut z původně plánovaného března až na dobu po neúspěšném převratu. Původně mělo OTI zůstat ve Venezuele do roku 2004 a na tuto dobu obdrželo 7 milionů dolarů, dvěma miliony využitými za první půlrok dokonce dvojnásobně překonalo objem financí NED na stejné období. Oproti původnímu plánu byla přítomnost OTI v zemi prodloužena na neurčito.⁴⁴

Ačkoli je tedy patrné, že se financování venezuelské opozice v rámci prosazování demokracie zvyšovalo v dalších letech, markantní je počáteční rychlý nárůst mezi lety 2000 a 2001. Kontroverzní je pak zejména výběr cílových skupin a tím pádem vazby na

⁴⁰ „United States Economic Assistance to Venezuela, FY2001 to FY2010“, *USAID Economic Analysis and Data Services* (4. 1. 2012), <http://gbk.eads.usaidallnet.gov> (staženo 25. 2. 2012).

⁴¹ Data z: Golinger, Eva. *The Chávez...*, 56; Sullivan, Mark P., „Venezuela...“, 21; „United States Economic...“.

⁴² Odtajněné informace o posledních dvou letech jsou autorem zaokrouhlené.

⁴³ Sullivan, Mark P., „Venezuela...“, 21.

pokus o převrat v roce 2002 a tlak na referendum v roce 2004. Z toho, jak vykládá Eva Golinger odtajněná data, vyplývá, že místo pouhé podpory demokracie se jednalo spíše o pokus o změnu režimu. Clyde Prestowitz například považuje americkou podporu venezuelskému převratu jako známku toho, že Spojeným státům i přes zdánlivou podporu demokracie o skutečnou demokracii v Latinské Americe nejde a jednájí jen na základě svých zájmů. Podle jeho názoru nikdo v Latinské Americe neuvěřil ani na minutu, že by USA neměly s převratem nic společného.⁴⁵ Scott Cole označuje Bushovo počínání ve Venezuele za krizi důvěryhodnosti a legitimacy s argumenty, že se demokratická podpora zaměřila téměř výhradně na protichávezovské skupiny a finanční pomoc neplynula na demokracii, ale do velké míry proti alespoň formálně demokratickému režimu. Bush měl podle něj upravit svou politiku šíření demokracie tím, že by přestal podporovat některé diktatury, stavěl by se proti vojenským převratům a demokratickou pomoc by poskytoval v jasně určených mezích a bez nátlaku na místní vlády.⁴⁶ Z toho, co jsme uvedli, je skutečně patrná snaha o změnu režimu a podpora konkrétních skupin, které by se o ni měly zasadit. Není proto divu, že neúspěšný převrat vedl k rapidnímu zhoršení vztahů mezi Venezuelou a USA a Chávez vnímal činnost Spojených států jako nelegitimní zasahování do chodu své země.

Získali jsme tedy přehled trendů finanční pomoci na podporu demokracie ve Venezuele a zhodnotili jsme, že USA v tomto případě spojily prosazování demokracie se snahou o změnu režimu v zemi. Nebudeme se však hlouběji zabývat porušením principu nevměšování do Latinské Ameriky ze strany Spojených států. Vzhledem k úvodnímu teoretickému vymezení, že prosazování demokracie je spojeno s ochranou národních zájmů a ovlivněno ideologií, budeme dále zkoumat, do jaké míry kroky Bushovy administrativy reflektovaly ohrožení národních zájmů Chávezovou politikou ve Venezuele. Budeme se také snažit zjistit, do jaké míry nalezneme v tomto vzorci chování teorii Roberta Pastora, že Spojené státy přistupují k Latinské Americe v cyklech nezájmu a paniky. Pastor tvrdí, že USA se sice nesnaží ovládnout region, ale v případě nepřátelských režimů si nemohou dovolit zůstat pasivní. Kvůli ochraně strategických zájmů proto Američané sice nejprve po nějakou dobu na nárůst

⁴⁴ Golinger, Eva. *The Chávez...*, 86-89.

⁴⁵ Prestowitz, Clyde, *Rogue Nation: American Unilateralism and the Failure of Good Intentions* (New York: Basic Books, 2003), 260.

⁴⁶ Cole, N. Scott, „Democracy Promotion: Hugo Chavez and President Bush's Credibility Gap: The Struggle Against U.S.“, *International Political Science Review*, Vol. 28, No. 4 (2007): 493-507.

nepřátelských nálad nereagují, následně však jednají překotně v panice.⁴⁷ V následujících kapitolách se budeme věnovat třem hlavním „třecím plochám“ mezi oběma zeměmi, abychom zjistili, do jaké míry v tomto případě fungovalo prosazování demokracie jako ochrana skutečně ohrožených národních zájmů a do jaké míry byla situace zkreslena Bushovou administrativou.

2. Ropa ve vztahu USA a Venezuely

2.1. Význam ropy pro USA a národní bezpečnost

Pro Spojené státy je ropa naprosto zásadním zdrojem energie a tudíž i zájmem zahraniční politiky. Ačkoli USA představují pouhých 4.6 procent světové populace, využívají čtvrtinu světové denní produkce ropy. Během administrativy George W. Bushe byl objem jejího dovozu poměrně stabilní s mírným vzestupem. Například v roce 2006 činila spotřeba 20.7 milionů barelů denně, z čehož přibližně 60% muselo být dováženo. Zhruba polovina importu pocházela ze západní hemisféry. Nachází se v ní tři ze čtyř hlavních dodavatelů ropy do USA, a to Kanada, Mexiko a Venezuela (na druhém místě se uvádí Saúdská Arábie). Dalšími důležitými dodavateli v Latinské Americe jsou Ekvádor, Kolumbie, Brazílie, Trinidad a Tobago a Argentina.⁴⁸ Pro Venezuelu je naopak ropa hlavním zdrojem příjmů a USA je jejím hlavním odběratelem. Proto lze předpokládat, že ve vztahu mezi oběma státy hraje velmi důležitou roli.

Američané jsou na ropě závislí zejména kvůli dopravě, tudíž i v případě diverzifikace na jiné zdroje energie pro výrobu elektřiny budou nuceny dovážet ropu ještě minimálně několik desítek let jako pohonnou látku.⁴⁹ Podle dokumentu o národní energetické politice z roku 2001 odhadovala Bushova administrativa nárůst spotřeby ropy o 33 procent, neboli 6 milionů barelů denně, do roku 2021, s klesající domácí produkcí o 1,5 milionu barelů denně. Proto dokument uvádí, že v roce 2001 Spojené Státy zakoušely nejhorší nedostatek energie od sedmdesátých let.⁵⁰ Navíc narůstá

⁴⁷ Pastor, Robert A., *Exiting...*, 33.

⁴⁸ Sullivan, Mark P.; Rush, Rebecca G.; Ribando Seelke, Clare, „Latin America: Energy Supply, Political Developments, and U.S. Policy Approaches“, *Congressional Research Service* (23. 4. 2008): 1, [wstorage.net/file/crs/RL33693.pdf](http://www.wstorage.net/file/crs/RL33693.pdf) (staženo 4. 2. 2012).

⁴⁹ Deutsch, John; Schlesinger, James R. et al., „National Security Consequences of U.S. Oil Dependency, Task Force Report No. 58“, *Council on Foreign Relations* (October 2006): 14, <http://www.cfr.org/energy-security/national-security-consequences-us-oil-dependency/p11683> (staženo 10. 3. 2012).

⁵⁰ National Energy Policy Development Group, *National Energy Policy: Report of the National Energy Policy Development Group* (May 2001): Viii-X, www.ne.doe.gov/pdfFiles/nationalEnergyPolicy.pdf (staženo 10. 3. 2012).

konkurence rostoucích ekonomik a zdroje levné ropy již byly téměř vyčerpány. Vysoká spotřeba ropy činí USA zranitelnými ze strany dodavatelů a jejich vnitřní politiky (například hrozbou embarga), závislost na dodávkách zdrojů energie tak získává vliv na národní bezpečnost. Bushova Národní bezpečnostní strategie z roku 2002 tento vliv reflektuje a mezi cíly spojenými se zajištěním volných trhů uvádí také posílení energetické bezpečnosti.⁵¹ Hlavní obavy v otázkách energetické bezpečnosti se obvykle týkají hrozby přerušení dodávek a růstu cen (zejména v podobě ropných šoků). Můžeme navíc jmenovat i psychologický faktor, jelikož případné napětí ve vztahu mezi USA a dodavatelem může vést k obavám z ohrožení bezpečných a stabilních dodávek, aniž by ke komplikacím přímo muselo dojít.⁵² Budeme proto muset při posuzování dopadů jednání Hugo Cháveze vzít v potaz i to, že Bushova administrativa nemusela chápat jeho kroky jen na základě reálných obchodních vztahů, ale mohla vykládat pouhou nepředvídatelnost vnitřního dění ve Venezuele jako bezpečnostní a energetickou hrozbu.

2.2 Venezuela jako významný dodavatel ropy do USA

Venezuela je tradičním dodavatelem ropy do Spojených států a vzhledem k výše popsané situaci v USA na počátku 21. století se jevila jako důležitý partner. Obvykle je uváděna jako čtvrtý nejvýznamnější dodavatel ropy do USA. Tyto oficiální přehledy Amerického úřadu pro energetické informace (U.S. Energy Information Administration, dále EIA) však nezahrnují ropy dováženou do amerických teritorií. Započtením zejména Amerických Panenských ostrovů, na kterých se zpracovává velké množství surové ropy dále poskytované Spojeným státům, se Venezuela dostává na druhé místo mezi dodavateli ropy, poměrně těsně za Kanadu. Podle výpočtu z detailních dat o dovozu ropy dodala Venezuela v roce 2001 645 milionů barelů ropy z celkových 4,5 miliard barelů ropy dovezených do USA všemi dodavateli. Kanada dodala 669 milionů barelů a Saúdská Arábie jen 606 milionů. V následujících letech stoupl celkový dovoz ropy nad pět miliard barelů ročně, pozice Venezuely se však nezměnila a její dodávky stabilně přesahovaly 600 i 650 milionů barelů ročně.⁵³⁵⁴ Vývoz ropy je zásadní i pro Venezuelu

⁵¹ The White House, „The National Security Strategy of the United States of America,“ (September 2002): 19, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/index.html> (staženo 12. 10. 2011).

⁵² Jenny, Frederic, „Energy security: a market oriented Approach“, paper presented to the OECD Forum, 2007 on Innovation, Growth and Equity (Paris: 14.-15. 5. 2007).

⁵³ Výpočty byly provedeny podle dat dostupných z archivu Americké energetické agentury. „Petroleum and Other Liquids, Company Level Imports Archives: Historical Imports by Month Including Final

samotnou jako důležitý zdroj příjmů. Představuje kolem 80 % zisků z exportu ze země a do státní pokladny z něj plyne zhruba polovina jejích celkových příjmů. USA proto jako odběratel přibližně 60 % vyvážené venezuelské ropy hrají důležitou roli ve venezuelské ekonomice.⁵⁵

Kromě objemu dodávek je Venezuela důležitá do budoucna kvůli velkým nevyčerpaným zásobám ropy. Odhady se stále vyvíjejí a s ověřováním ložisek význam země stoupá. V roce 2004 byl odhad konvenčních zásob 77,8 miliard barelů ropy. Ve stejném roce však zpráva od Wood Mackenzie upozornila na existenci těžké ropy v povodí řeky Orinoko, čímž by Venezuela získala ještě větší celosvětový význam.⁵⁶ Odhady objemu ložisek těžké ropy se původně pohybovaly kolem 270 miliard barelů (Venezuela by se rázem ocitla na úrovni Saúdské Arábie), ale spekulovalo se o jejich dostupnosti, která mohla být jen 20 procent.⁵⁷ Díky Chávezově programu, zahájeném v roce 2005, postupně došlo k ověřování nalezišť a odhady se z velké části potvrdily.⁵⁸ Venezuela také disponuje velkými zásobami zemního plynu, ale ty pro naše účely opomineme, vzhledem k jejich zanedbatelnému významu pro vztahy s USA z důvodu nízkého využívání přepravy zkapalněného plynu (LNG).

Venezuela udržovala historicky se Spojenými státy dobré obchodní vztahy. To bylo mimo jiné dáno podobou státní ropné společnosti PdVSA (Petróleos de Venezuela, S.A.), která sice vznikla při znárodnění ropného průmyslu v roce 1976, ale měla do jisté míry podobu „státu ve státě.“ I když v 70. a 80. letech respektovala venezuelská produkce limity stanovené OPEC,⁵⁹ manažeři PdVSA nakonec prosadili u vlády liberalizaci a otevírání vůči světovým trhům a nadnárodním společnostem, jelikož tvrdili, že limity pouze poskytují prostor ostatním světovým vývozcům. Po první vlně

Revisions: 2001, 2004, 2006“, *U.S. Energy Information Administration*, <http://www.eia.gov/petroleum/imports/companylevel/archive/> (staženo 3. 3. 2012).

⁵⁴ Pokles dodávek ropy nastal v souvislosti se stávkou ve Venezuele na přelomu let 2002 a 2003, tomu se však budeme věnovat dále.

⁵⁵ Alvarez, Cesar J.; Hanson, Stephanie, „Venezuela’s Oil Based Economy“, *Council on Foreign Relations*, (last updated: 9. 2. 2009), <http://www.cfr.org/economics/venezuelas-oil-based-economy/p12089#p7> (staženo 10. 3. 2012).

⁵⁶ Alvarez Dieppa, David A., „Geostrategic Resources in Latin America and U.S. Control Mechanisms“ in Prevost, Gary; Oliva Campos, Carlos, eds., *The Bush Doctrine and Latin America* (New York: Palgrave Macmillan, 2007), 206.

⁵⁷ Sullivan, Mark P.; Rush, Rebecca G.; Ribando Seelke, Clare, „Latin America...“, 1.

⁵⁸ V roce 2011 to bylo již 211 miliard barelů. Viz: „Country Analysis Briefs: Venezuela“, *U.S. Energy Information Administration* (last updated: March 2011), <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=VE> (staženo 25. 2. 2012).

⁵⁹ Organizace zemí vyvážejících ropu, původním názvem Organization of Petroleum Exporting Countries, uplatňovala kartelový vliv a zejména nesla podíl na ropném šoku v roce 1973.

liberalizace v roce 1989 vzrostla produkce ropy v zemi, zásadní politika „otevírání“⁶⁰ pak přišla s plánem z roku 1996 na další zdvojnásobení produkce ropy do deseti let. Po počátečním úspěchu uzavřelo mnoho amerických společností partnerské smlouvy s PdVSA hlavně na těžbu těžké ropy. Ačkoli takto byly upevněny vřelé vztahy mezi USA a Venezuelou, pokles cen ropy mezi lety 1997 a 1998 těžce zasáhl ropný průmysl v zemi a umožnil Hugo Chávezovi zdůraznit téma ropné politiky ve své předvolební kampani. Po svém zvolení začal skutečně ropnou politiku měnit podle svých představ a dal tak Spojeným státům hned několik důvodů k znepokojení.⁶¹

2.3 Chávezova ropná politika

2.3.1 Domácí politika

Hugo Chávez ve své předvolební kampani využil rostoucí všeobecné nespokojenosti se společností PdVSA. I přesto, že společnost byla od roku 1976 znárodněná, v čele PdVSA zůstávaly stejné tváře a měly zásadní vliv na ropnou produkci v zemi. Rozčarování kulminovalo v 90. letech v období „otevírání,“ kdy manažeři PdVSA působili přímo na Ministerstvu energetiky a dolů a fakticky určovali ropnou politiku státu.⁶² V devadesátých letech navíc dramaticky poklesly příjmy do státní pokladny z prodeje ropy. Mezi lety 1976 a 1993 vláda získávala 66 centů z každého dolaru za export ropy, v období od roku 1993 to však již bylo jen 33 centů a společnost si nechávala více příjmů na vlastní výdaje a investice. V zemi s vysokou chudobou a příjmovou nerovnoměrností tímto oficiálně státní společnost a její vedení ztrácely svou legitimitu. Zejména Luis Guisti, který působil ve funkci ředitele PdVSA od roku 1994 a měl úzké vazby na USA (jeho popularitu v USA dokresluje fakt, že ho časopis *Time* jmenoval manažerem roku), se stal terčem kritiky. Guisti měl zásadní moc nad ropnou politikou ve Venezuele a do velké míry se řídil potřebami Spojených států, protože Chávez již před prezidentskými volbami vyhlášoval plán na jeho odvolání.⁶³

Po svém zvolení v roce 1998 začal Chávez prosazovat změny v ropné politice, trvalo ovšem do roku 2003, než získal úplnou kontrolu nad PdVSA. Jedním z prvních kroků nového venezuelského prezidenta bylo propuštění Giustiho, který se stal vzápětí

⁶⁰ Politika 90. let je ve Venezuele známa pod pojmem „Apertura,“ neboli otevírání.

⁶¹ Kelly, Janet; Romero, Carlos A., *The United States and Venezuela: Rethinking a Relationship* (New York: Routledge, 2002), 42-47.

⁶² Wiseman, Colin; Beland, Daniel, „The Politics of Institutional Change in Venezuela: Oil Policy During the Presidency of Hugo Chávez“, *Canadian Journal of Latin American & Caribbean Studies*, Vol. 35, No. 70 (2010): 148.

⁶³ Kozloff, Nikolas, *Hugo Chávez: Oil, Politics, and the Challenge to the U.S.* (New York: Palgrave Macmillan, 2006), 10-11.

poradcem prezidenta Bushe pro energetiku a působil v Bakerově institutu a Centru pro strategická a mezinárodní studia.⁶⁴ Nová ústava z roku 1999 sice kromě dalších zásadních změn zakazovala privatizaci ropy, rozruch ale vzbudilo hlavně 49 zákonů vydaných formou prezidentských dekretů v roce 2001. Mezi nimi byl i Zákon o uhlovodících, který mimo jiné zavedl nadpoloviční podíl PdVSA v nových ropných průzkumech a produkci a téměř zdvojnásobil daně pro soukromé korporace na 30 procent.⁶⁵ To vyvolalo v prosinci 2001 první mohutný protest v podobě dvanáctihodinové stávky zorganizované zejména podnikateli z velkých firem, k čemuž se připojili Chávezovi odpůrci v PdVSA. Hugo Chávez následně vyměnil několik členů vedení PdVSA za své přívržence, čímž si vysloužil kritiku za politizaci společnosti a situace postupně eskalovala i za Giustiho zahraniční ústní podpory. Vše vyvrcholilo, když 11. dubna 2002 Fedecámaras a odbory CTV svolaly stávku, která se zvrhla ve slavný pokus o převrat proti prezidentovi. Nejprve byl průvod o 100 až 200 tisíci lidech údajně napaden Chávezovými snipery⁶⁶ a 17 lidí zemřelo. Několik vojenských velitelů v čele s Pedrem Carmonou toho využilo k provedení převratu, údajně aby zabránili dalším ztrátám. Během krátké doby obnovili pučisté původní vedení PdVSA a přerušili dodávky ropy na Kubu. Již 14. dubna ale Chávezovi přívrženci opět navrátili svého prezidenta do křesla, strůjci převratu byli většinou zadrženi a Carmona uprchl na kolumbijskou ambasádu.⁶⁷

V roce 2002 ještě došlo ke generální stávce svolané na 2. prosince, v níž opět figurovala PdVSA, která přerušila veškerý provoz. Svou úlohu sehrála i americká společnost SAIC (Science Applications International Corp.), jež od roku 1995 uzavřela smlouvu s PdVSA a vytvořila společnost INTESA (Informática, Negocios y Tecnología, S.A.), která pro PdVSA zajišťovala informační technologie. Během stávky pak zaměstnanci INTESA změnili přístupové kódy ovládacích systémů PdVSA a zastavili produkci ropy. Procházevští zaměstnanci nakonec museli vniknout do sídla INTESA, aby obnovili činnost, SAIC za to nicméně dodatečně na PdVSA vysoudil

⁶⁴ Ibid., 13.

⁶⁵ Ibid., 25.

⁶⁶ Tato událost je jedním z nejspornějších momentů celé situace, o střelbě informovala soukromá proticházevovská média a bližší rozbor záběrů ukázal nesrovnalosti o místě střelby, tudíž není jasné, kdo začal střílet a zda to nebylo nastražené k vyvolání převratu. Viz například dokumentární film: *The „Revolution Will Not Be Televised“*, dir. Bartley Kim; O'Brian, Donnacha, *Bórd Scannán na hÉireann; Nederlandse Programma Stichting* et al., 2003. Dostupné např. na <http://www.youtube.com/watch?v=ld--ZFtjR5c> (poslední přístup 6. 12. 2011).

⁶⁷ Kozloff, Nikolas, *Hugo...*, 26-30.

odškodné ve výši 6 milionů dolarů.⁶⁸ Chávezovi příznivci ve společnosti dosáhli rozhodnutí Nejvyššího soudu, které umožnilo propuštění stávkujících zaměstnanců. Díky tomu do února 2003 přišlo o zaměstnání přes 18 tisíc pracovníků PdVSA a většina jejich manažerů. Teprve v tomto okamžiku se tedy společnost dostala úplně pod kontrolu Chávezovy vlády. Do té doby ovšem venezuelská ekonomika utrpěla vážné škody tím, že produkce ropy již od druhého týdne stávky klesla z 3,2 milionů barelů na 400 tisíc barelů denně. Stát, závislý na ropě jako hlavním zdroji příjmů, proto v důsledku více jak dvouměsíční stávky zažil v roce 2003 nejhorší recesi za posledních 50 let s poklesem HDP o 9,2%.⁶⁹

Wiseman tvrdí, že v celém procesu převzetí kontroly nad PdVSA hrála hlavní roli ztráta legitimacy vedení společnosti a že toho Chávez dokázal příhodně využít. Jeho popularita tak na přelomu let 2002 a 2003 stoupla, boj s vedením PdVSA si obyvatelé navíc spojovali se společenskou nerovností. Chávez, jehož hlavní voliči pocházeli z řad chudého městského obyvatelstva, posílil obraz vedení PdVSA jako vykořisťovatelské elity, která odepírá populaci její podíl na nerostném bohatství země a má vazby na USA.⁷⁰ V rámci ústavy z roku 1999 také vznikly mechanismy přerozdělování ropného bohatství, které později těžilo z rostoucích světových cen ropy, zejména různé mise a později plány financované přímo z příjmů z ropy.⁷¹ Zpráva Centra pro ekonomický a politický výzkum (Center for Economic and Policy Research, CEPR) mapující 10 let vývoje ekonomických a sociálních ukazatelů o venezuelském obyvatelstvu udává, že právě od roku 2003 se výrazně zlepšila situace v zemi. Během pěti let od získání kontroly nad PdVSA tak vzrostlo HDP celkově o 94,7 procent, neboli o 13,5 procent za rok, s největším rozvojem finančního a pojišťovacího odvětví a zejména v soukromém sektoru. Chudoba se snížila mezi lety 2003 a 2008 z 54 na 26 procent a nezaměstnanost klesla z 11,3 na 7,8 procent. Nerovnost měřená Gini indexem zaznamenala pokles ze 48,1 na 41 procent.⁷² Ačkoli se dále budeme zabývat dopady vnitřní situace ve Venezuele na USA, je důležité vnímat, že existovaly vnitřní důvody změn ropné

⁶⁸ Golinger, Eva, *Bush Vs. Chávez...*, 118-119.

⁶⁹ Wiseman, Colin; Beland, Daniel, „The Politics...“, 145-147.

⁷⁰ Ibid., 155-157.

⁷¹ Tzv. „Misiones Bolivarianas“ a např. „Plan Bolívar 2000“ ve kterých je často zapojena armáda a kubánští lékaři a učitelé, kteří za finanční podpory PdVSA pomáhají nejchudším a domorodým skupinám obyvatel.

⁷² Weisbrot, Mark; Ray, Rebecca, Sandoval, Luis, „The Chávez Administration at 10 Years: The Economy and Social Indicators“, *Center for Economic and Policy Research* (February 2009), <http://www.cepr.net/index.php/Publications/Reports/the-chavez-administration-at-10-years-the-economy-and-social-indicators> (staženo 15. 1. 2012).

politiky ve Venezuele. I když je Chávez bezpochyby populistickým prezidentem omezujícím horní vrstvy společnosti, jeho politika vycházela z pocitu ztráty legitimacy vládoucí třídy a pro chudé obyvatelstvo měla do určité míry i pozitivní dopady.⁷³

Kromě následků vnitřního dění ve Venezuele pro dovozy ropy do USA a dočasného omezení dodávek v době stávků, ovlivnila americké zájmy Chávezova politika vůči zahraničním ropným společnostem. Jak Sullivan uvádí, obzvlášť s firmami z USA se vztahy značně zkomplikovaly. Od března roku 2006 došlo k povinnému sloučení menších zahraničních ropných firem s PdVSA, která získala většinové vlastnictví. Z původních 32 smluv se takto změnilo 25, pět společností předalo správu PdVSA a francouzský Total a italská ENI byly zkonfiskovány poté, co odmítly přijmout podmínky venezuelské vlády. Vláda zvýšila retroaktivně daň z 34 na 50 % k roku 2001. V roce 2007 pak došlo k přeměnění čtyř strategických sdružení, která mimo jiné působila v oblasti těžké ropy v povodí Orinoka, na většinové vlastnictví státem. Bylo v nich zapojeno šest zahraničních firem, mezi nimi americké ConocoPhillips, Chevron a ExxonMobil. Chevron sice v projektech pokračoval dál, ale ConocoPhillips a ExxonMobil se rozhodly je opustit.⁷⁴ Nejviditelněji se následně s Venezuelou začal soudit Exxon o kompenzace v rámci arbitráže u Mezinárodního centra pro řešení investičních sporů a Mezinárodního trestního soudu. Podařilo se mu alespoň vysoudit zmrazení aktiv venezuelského ropného sektoru v hodnotě 12 miliard dolarů u nizozemského soudu a 300 milionů dolarů v aktivech PdVSA u federálního soudu v New Yorku.⁷⁵ Tyto arbitráže však pokračují po skončení Bushovy vlády do současnosti.

2.3.2 Zahraníční politika a ropná diplomacie

Vzhledem k tomu, že většina Chávezových programů vychází z příjmů z prodeje ropy, bylo od počátku v jeho zájmu zajistit co nejvyšší světové ceny této suroviny, a proto také významně přispěl k oživení OPEC. Nejprve se v roce 2000 konal v Caracasu sjezd hlav členských států, kde Hugo Chávez prosazoval větší jednotu organizace a omezení objemu vývozu. Zajímavé je pak zejména, že v roce 2000 byl generálním tajemníkem OPEC zvolen Alí Rodríguez, Chávezův spolupracovník a bývalý guerillový bojovník v Andách. Ve funkci zůstal do poloviny roku 2002, kdy se vrátil do

⁷³ Nebudeme se zde zabývat posuzováním vhodného politického modelu ve Venezuele, ale je pro nás užitečné vyložit, na jaké faktory, jako například chudobu v zemi, mohla brát zřetel americká administrativa.

⁷⁴ Sullivan, Mark P.; Rush, Rebecca G.; Ribando Seelke, Clare, „Latin America...“, 7.

⁷⁵ Ibid., 8.

Venezuely, aby stanul v čele PdVSA, následně zastával post ministra hospodářství a ministra zahraničí. Ve své funkci v OPEC prosazoval snižování produkce ropy a byl hlavním tvůrcem plánu dosáhnout cenové kategorie 22 až 28 dolarů za barel (která tehdy byla ještě považována za vysokou).⁷⁶

Kromě tohoto značně znepokojujícího vlivu na ceny ropy zahájil Hugo Chávez tzv. „ropnou diplomacii“, v jejímž rámci podporuje ideologicky spřízněné vlády v regionu dodávkami zvýhodněné ropy. Největším trnem v oku Spojených států je rozhodně podpora kubánského režimu. Již v roce 2000 uzavřel Chávez se svým přítelem Fidelem Castrem⁷⁷ smlouvu o dodávkách 53 tisíc barelů denně za zvýhodněnou cenu. Na oplátku mu bylo přislíbeno poskytnutí služeb 20 tisíc kubánských lékařů a učitelů. V roce 2004 došlo k rozšíření výměnného obchodu na 90 tisíc barelů denně za dvojnásobek pracovníků. Venezuela navíc přislíbila dofinancování kubánské rafinerie Cienfuegos, která nebyla po ztrátě sovětské podpory dostavěna, a podílí se na ropných průzkumech v kubánských vodách.⁷⁸

Kromě Kuby se Hugo Chávez zaměřil i na další latinskoamerické státy. Především vznikl projekt Petrosur s Argentinou, Brazílií a Uruguayí, podle záměru vyhlášeného Chávezem v roce 2002 se z něj měla časem vyvinout celoregionální Petroamérica, která by na podobném principu a ve větším měřítku zajišťovala výměnný obchod, ropu za zvýhodněné ceny a investice do ropného průmyslu. S Brazílií navíc podepsala PdVSA v roce 2005 dohodu o stavbě rafinerie na severozápadě Brazílie, jež by po dokončení měla zpracovávat ropu z obou zemí. Podobně v roce 2006 uzavřela Venezuela smlouvu na obousměrný plynovod s Kolumbií. Přislíbila také investice do bolivijského zemního plynu a do ekvádorského petrochemického průmyslu.⁷⁹ V roce 2005 přislíbila Venezuela dodávky zvýhodněné ropy do oblasti Karibiku v rámci programu Petrocaribe, který poskytuje polovinu objemu dodávek na splátky během 25 let s úrokem 1 procento (podmínky se upravují na přívětivější v závislosti na nárůstu světových cen ropy). Do programu se zapojila většina karibských států, ze Střední Ameriky přistoupila v roce 2007 Nikaragua a Honduras, o rok později Guatemala.⁸⁰ PdVSA také vlastní společnost Citgo, která provozuje tři rafinerie a zhruba 14 tisíc

⁷⁶ Kozloff, Nikolas, *Hugo...*, 25-27.

⁷⁷ Po propuštění z vězení po pokusu o převrat v roce 1992 se Hugo Chávez vydal na Kubu, kde byl přijat Fidelem Castrem a mezi oběma vzniklo přátelství.

⁷⁸ Kozloff, Nikolas, *Revolution! South America and the Rise of the New Left* (New York: Palgrave Macmillan, 2008), 23-24.

⁷⁹ Sullivan, Mark P., „Venezuela...“, 35.

⁸⁰ Ibid.

benzínových stanic ve Spojených státech. Chávez navíc tuto společnost využívá k sociálním programům pro chudé v USA, například poskytováním topného oleje a zlevněné ropy v chudinských oblastech. Kozloff vysvětluje, jak se Chávez tímto snažil za Bushovy vlády získat jeho odpůrce na svou stranu.⁸¹

Venezuela se pokusila o určitou diverzifikaci exportu mimo region, zejména směrem do Číny. Od roku 2005 uzavřela Venezuela s Čínou řadu smluv v oblasti energetiky, mimo jiné na společný podíl na některých průzkumech nalezišť ropy a zemního plynu v pásu Orinoka.⁸² Ve stejném roce uzavřela Venezuela smlouvy o energetické spolupráci i s Indií,⁸³ Čína však hrála důležitější roli. Podle statistik EIA celkově vzrostl dovoz venezuelské ropy do Číny mezi lety 2005 a 2006 z 39 na 80 tisíc barelů denně (což je v porovnání s objemem ropy proudící do USA, který byl v roce 2006 až 1,41 milionů barelů denně, stále zanedbatelné) a v květnu 2006 PdVSA oznámilo nákup 18 ropných tankerů od Číny na posílení exportu ropy do Asie. Přesto však většímu přesměrování vývozu do Číny brání fakt, že čínské rafinerie nejsou uzpůsobené na zpracovávání venezuelské těžké ropy, vzdálenost mezi oběma zeměmi navíc transport mírně znevýhodňuje vyššími náklady.⁸⁴

2.4 Vliv Chávezovy ropné politiky na americké zájmy

Pokud se tedy podíváme na základní rysy Chávezovy ropné politiky, je v první řadě patrné, že jeho kroky vzbudily ve Washingtonu pocit nejistoty ohledně spolehlivosti dodávek ropy z Venezuely. Zejména hledání jiných odbytišť (především kontakty s Čínou) vzbudilo pozornost. Viděli jsme však, že z racionálních důvodů se diverzifikace dodávek směrem do Asie stále Chávezovi nevyplatí. Několikrát se rétoricky sice uchýlil k výhrůzkám vůči USA, přesto již před invazí do Iráku oznámil, že bude Spojeným státům spolehlivě dodávat ropu i v době války. V roce 2006 v rámci volební kampaně Chávez opět hrozil, že v případě nového pokusu o převrat ze strany Spojených států, neuznání venezuelských voleb či manipulace s ropným průmyslem, by USA také nedostaly ani kapku ropy. Jednalo se však spíše o snahu získat podporu v domácí kampani. V roce 2008 se situace opakovala v souvislosti s žalobami ExxonMobil, ale výhrůžky o přerušení dodávek v případě zmrazení venezuelských aktiv

⁸¹ Kozloff, Nikolas, *Hugo...*, 174-176.

⁸² Sullivan, Mark P.; Rush, Rebecca G.; Ribando Seelke, Clare, „Latin America...“, 7.

⁸³ Kozloff, Nikolas, *Hugo...*, 35.

⁸⁴ Sullivan, Mark P.; Rush, Rebecca G.; Ribando Seelke, Clare, „Latin America...“, 10.

zmírnil Chávez na variantu, že by tak učinil pouze v případě válečného konfliktu.⁸⁵

Obavy z ohrožení dodávek venezuelské ropy jsou teoreticky na místě, neboť by to způsobilo Spojeným státům nemalé ekonomické obtíže. Podle zprávy vypracované GAO (Government Accountability Office, Vládní kontrolní úřad) by USA v případě náhlého výpadku dodávek ropy z Venezuely zažily pokles HDP o 23 miliard dolarů a cena ropy by stoupla o 11 dolarů za barel, Venezuela samotná by ale zažila naprostý hospodářský chaos.⁸⁶ Dodávky ropy z Venezuely však neustaly a jak jsme viděli již dříve, Venezuela zůstala po celou dobu Bushovy vlády spolehlivým poskytovatelem. Jednalo se tedy spíše o rétorickou součást budování image silného vůdce, který se vzepřel americkému imperialismu. Výhrůžky ale nebyly příliš reálné a sám Chávez své výroky dodatečně zmírňoval. Venezuele se vyplatí nadále dodávat ropu do USA vzdálených pět dní tankerem, aby mohla financovat populistické sociální programy. Na druhou stranu můžeme vzít v potaz určitý psychologický faktor energetické bezpečnosti, minimálně kvůli obrovské míře kontroly, jakou Chávez nad PdVSA získal. Navíc společnost do určité míry ztratila na efektivitě, jelikož příliš sleduje domácí politiku a přišla již o řadu svých expertů.⁸⁷ Navíc pozdější politika vůči zahraničním firmám ohrozila obchodní zájmy vlivných ropných společností, čímž také vzbudila v USA vlnu nevole, přičemž obrana obchodních zájmů je součástí národních zájmů.

Největší ohrožení národních zájmů Spojených států nicméně přinesla vyhrocená situace mezi lety 2002 a 2003, jejíž vznik měl přímé vazby na USA skrz financování zapojených skupin. Stávka a informační výpadek PdVSA na přelomu těchto let způsobily, že světové trhy přišly o 3 miliony barelů ropy denně a nejpalčivěji to pociťovaly právě Spojené státy. Podle zprávy EIA, která se věnovala činnosti 11 amerických rafinerií zpracovávajících 80 procent venezuelské ropy dovážené do USA, měly Spojené státy zpočátku problém najít za venezuelskou ropu náhradu a do obstojné míry se jim to podařilo až v lednu 2003 (převážně z Mexika). Nejhorší situace nastala v rafineriích s vlastnickým podílem PdVSA (zejm. Citgo), které hledaly náhradní zdroje s obtížemi a jejich celkový dovoz zaznamenal pokles v prosinci i lednu o 24 procent oproti listopadu. V ostatních rafineriích došlo k poklesu o 17 procent v prosinci a 12 procent v lednu. V důsledku venezuelského výpadku klesly celkové zásoby ropy USA

⁸⁵ Ibid., 9-10.

⁸⁶ Ibid., 11.

⁸⁷ Deutsch, John; Schlesinger, James R. et al., „National Security...“, 19.

na dolní hranici stanoveného rozpětí rezerv až na 270 milionů barelů⁸⁸ a v souvislosti s tím stouply celkové ceny surové ropy podle WTI⁸⁹ z 27 dolarů koncem listopadu na 37 dolarů za barel na konci února.⁹⁰

Paradoxně tak k největšímu ohrožení energetické bezpečnosti USA došlo v okamžiku, kdy Chávez neměl situaci ve Venezuele plně pod kontrolou. Nemůžeme sice tvrdit, že jeho politika přináší nejefektivnější ekonomická řešení, ukázala se však být v dodávkách ropy do USA poměrně stabilní. Chávez se o diverzifikaci vývozu ropy snažil, ale plnohodnotný odbyt by v případě ztráty USA jako hlavního odběratele hledal jen těžko. Pro svou domácí populistickou politiku i ropnou diplomacii příjmy z obchodu s Američany potřebuje i do budoucna. Vzhledem k tomu, že Cháveze můžeme považovat za poměrně inteligentního politika, lze předpokládat, že i přes občasnou rétoriku by v otázce vývozu ropy jako hlavního zdroje zisků do státní pokladny jednal málokdy iracionálně. Využívání ropy k budování aliancí v regionu, nezávislých na Spojených státech, nás nicméně ještě přivede k otázkám Chávezova vlivu na ekonomickou integraci a bezpečnostní otázky, na což se zaměříme v následujících kapitolách.

3. Venezuela v ekonomické integraci Latinské Ameriky

Ekonomická integrace západní hemisféry byla jednou z priorit George W. Bushe ve vztahu s Latinskou Amerikou. Bush tyto záměry do velké míry zdědil od předchozích administrativ, hlavně v podobě plánu Billa Clintona na vytvoření celoregionální zóny volného obchodu z roku 1994. Dlouhodobé integrační snahy můžeme vysvětlit dvojitými motivacemi USA: za prvé kvůli zvýšení objemu obchodu a získání přístupu na trhy ostatních zemí (během studené války se státy Latinské Ameriky často uchýlovaly k protekcionistickým opatřením), a za druhé kvůli určitému předpokládanému vedlejšímu efektu, jaký by mělo otevírání trhů na upevňování demokracie a stabilitu v regionu. Hugo Chávez se však dostal k moci v době, kdy v Latinské Americe začalo narůstat množství levicových vlád a světem otřásalo hnutí proti globalizaci. Vzhledem k tomu, že Chávez byl jedním z nejhlasilějších kritiků neoliberalismu a snažil se nabídnout alternativní model integrace Latinské Ameriky, vyvstává otázka, do jaké míry

⁸⁸ Běžná výše zásob činila 700 milionů barelů ropy a v roce 2005 byla navýšena na miliardu barelů.

⁸⁹ West Texas Intermediate – spotová cena lehké ropy funguje jako ukazatel cen ropy.

⁹⁰ Shore, Joanne; Hackworth, John, „Crude Oil Production Loss Impacts of the Venezuelan Crude Oil Production Loss“, *U.S. Energy Information Administration* (1. 9. 2003), http://205.254.135.7/pub/oil_gas/petroleum/feature_articles/2003/venezuelan/vzimpacts.htm (staženo 15. 1. 2012).

skutečně ovlivnil obchodní a integrační zájmy Spojených států. Jelikož by se na první pohled mohlo zdát, že Chávez integrační snahy regionu zmařil, budeme se muset neúspěchu integrace věnovat více zeširoka. První část této kapitoly tudíž může zdánlivě s Venezuelou souviset málo, je však důležitá pro naše pozdější vyvození závěrů o Chávezově ekonomickém vlivu.

3.1 Zájmy USA na ekonomické integraci regionu

Důvod Spojených států k větší obchodní integraci regionu vyplýval v první řadě z prostého zájmu zajistit si lepší přístup na trhy geograficky blízkých ekonomik. Objem obchodu mezi USA a Latinskou Amerikou po druhé světové válce sice klesal, ale kvůli zadluženosti se region začal Spojeným státům otevírat a mezi lety 1980 a 1988 již USA zajišťovaly 40 procent obchodu Latinské Ameriky.⁹¹ Trhy států regionu zejména v 80. a ve většině 90. let výrazně rostly a obchodní vliv USA v regionu se dále zvyšoval. Mezi lety 1992 a 1997 vzrostl podíl Latinské Ameriky na celkovém exportu USA ze 17 na 21 procent. Větší vliv také získaly nadnárodní firmy a američtí investoři, což způsobilo prudký nárůst přímých zahraničních investic z USA do Latinské Ameriky ze 71 miliard dolarů v roce 1990 na 172 miliard dolarů v roce 1997 (reprezentující 20 procent celkového zámořského podílnictví USA). V devadesátých letech proto začaly přípravy vytvoření zóny volného obchodu „od Aljašky po Patagonii“, které by přineslo snížení cel a obchodních bariér a učinilo obchodní transakce bezpečnějšími a navýšilo obchodní zisky. Podle odhadů se takovéto uspořádání mohlo odrazit až ve zdvojnásobení objemu obchodu mezi USA a Brazílií.⁹²

Zájem na integraci a otevírání trhů je navíc podpořen argumentem, že tržní ekonomiky povedou k hospodářskému růstu a následně i ke stabilitě. Seymour Lipset již v padesátých letech zkoumal souvislost mezi ekonomickým rozvojem a schopností země zajistit demokratickou vládu zejména díky nárůstu vzdělanosti a vzestupem střední třídy.⁹³ Důraz na trhy a hlubší integraci měly podle zastánců tzv. Washingtonského konsensu v zemích Latinské Ameriky posílit hospodářský růst. Podmínky Konsensu, který byl v 90. letech považován za optimální pro vývoj ekonomik v regionu, navíc zahrnovaly měnovou a rozpočtovou disciplínu, díky níž by Latinská

⁹¹ Pastor, Robert A., *Exiting...*, 211-212.

⁹² Feinberg, Richard E., „Regionalism and Domestic Politics: U.S.-Latin American Trade Policy in the Bush Era“, *Latin American Politics and Society*, Vol. 44, No. 4 (Winter, 2002): 132.

⁹³ Lipset, Seymour, rpt. in Ikenberry, G. John, „America's...“, 114.

Amerika dosáhla vnitřní stability, což by vedlo k zefektivnění výroby a zvýšení přitažlivosti regionu pro investory.⁹⁴

Mezi představami jednotlivých amerických administrativ o regionální integraci sice nalezneme rozdíly, ale základní pilíře sbližování v hemisféře se nelišily: jednalo se o prosazování liberální demokracie a ekonomiky volného trhu. Můžeme tedy sledovat kontinuitu již od přijetí Enterprise for the Americas Initiative vyhlášené Georgem H. W. Bushem v roce 1990.⁹⁵ Prosazování liberalizace trhů bylo součástí Bushových priorit. Přestože v dozvuku 11. září získala hlavní slovo v zahraniční politice bezpečnost a boj proti terorismu, šestá kapitola Národní bezpečnostní strategie z roku 2002 přímo hovoří o cíli „[z]ažehnout novou éru globálního hospodářského růstu skrze svobodné trhy a volný obchod“. Strategie zdůrazňuje vztah národní bezpečnosti a ekonomického růstu, a ačkoli uznává, že „[v]šechny vlády jsou zodpovědné za vytváření své vlastní hospodářské politiky, která odpovídá jejich vlastním ekonomickým výzvám“, poukazuje na jasnou historickou zkušenost, že tržní ekonomiky jsou nejlepší cestou k prosperitě a snížení chudoby.⁹⁶ Význam těchto cílů dokládá i fakt, že Bushovým zmocněncem pro obchod byl navíc zastánce neoliberalismu a pozdější ředitel Světové banky, Robert Zoellick (podle Kozloffa je téměř zosobněním Washingtonského konsenzu⁹⁷). Podle Zoellickovy strategie „konkurenční liberalizace“ měla mít ekonomická integrace v regionu kromě pozitivních dopadů na politiku a bezpečnost i ten efekt, že by jakožto určitý mezistupeň v důsledku vedla k multilaterální spolupráci na světové úrovni.⁹⁸

3.2 Průběh integrace a neúspěch FTAA

Ve vztahu k Latinské Americe zdělila Bushova vláda fungující Severoamerickou dohodu o volném obchodu (North American Free Trade Agreement, dále NAFTA), plány na bilaterální smlouvy a zejména projekt vytvoření Americké zóny volného obchodu (Free Trade Area of the Americas, dále FTAA). V roce 1994 po spuštění NAFTA byl na summitu 34 amerických zemí v Miami vyhlášen plán vytvořit FTAA, neboli tzv. „NAFTA na steroidech“. NAFTA se měla stát modelem pro integraci polokoule a v devadesátých letech se hovořilo o „NAFTAizaci“ politiky USA vůči

⁹⁴ Walton, Michael, „Neoliberalism in Latin America: Good, Bad, or Incomplete?“, *Latin American Research Review*, Vol. 39, No. 3 (2004): 166-168.

⁹⁵ Ayerbe, Luis F., „The Summits of the Americas: Continuities and Changes in the Hemispheric Agenda of William Clinton and George W. Bush“, in Prevost, Gary; Oliva Campos, Carlos, eds., *The Bush...*, 72-73.

⁹⁶ The White House, „The National...“, 17.

⁹⁷ Kozloff, Nikolas, *Hugo...*, 38.

⁹⁸ Phillips, Nicola, „U.S. Power and the Politics of Economic Governance in the Americas“, *Latin American Politics and Society*, Vol. 47, No. 4 (Winter 2005): 9.

regionu.⁹⁹ Slibně nastartovaný projekt se však za vlády George W. Bushe však začal hroutit, v roce 2004 se zastavil a od posledního summitu v roce 2005 se proces nepodařilo účinně obnovit.

Idea panamerické unie byla v regionu přítomna již od dob Simóna Bolívara¹⁰⁰ a i v devadesátých letech to byly převážně státy Latinské Ameriky (především Mexiko), kdo integraci regionu inicioval. Jejich vnitřní vývoj vznik FTAA ale nakonec zkomplikoval. Po nástupu George W. Bushe do funkce prezidenta se projevila nespokojenost obyvatelstva regionu s pravicovými vládami a neoliberalismem a prezidentské volby v řadě států vyhráli představitelé tzv. „nové levice“. Můžeme to chápat jako ztrátu legitimacy původních vlád, neboť napříč regionem i v novém tisíciletí přesahovala chudoba 40 procent a extrémní chudoba se pohybovala nad 16 procenty, s ještě horšími výsledky na venkově.¹⁰¹ O přímých dopadech tržních reforem na státy Latinské Ameriky probíhá rozsáhlá debata, Michael Walton, bývalý odborník Světové banky pro rozvoj, vnímá pozitivní vliv reforem na ekonomický růst, ale poukazuje na negativní dopady na nerovnost zejména kvůli zvýšené poptávce po kvalifikované pracovní síle. Částečnou vinu na negativních dopadech neoliberalismu na region nesou nepochybně samy vlády např. hromaděním dluhu v době prosperity. Zkušenosti z krize v Mexiku v polovině 90. let a v Argentině na přelomu století však ovlivnily všeobecný názor na neoliberalismus v regionu.¹⁰² Podle průzkumů veřejného mínění (Latinobarómetro) se v čele nejzávažnějších problémů jak v 90. letech, tak i v dalším desetiletí držela nezaměstnanost, chudoba a nerovnost.¹⁰³

V reakci na přetrvávající problémy byli po Chávezovi v Latinské Americe zvoleni další levicovní prezidenti: Lula da Silva v Brazílii v roce 2002, Néstor Kirchner v Argentině v roce 2003, Tabaré Vázquez v Uruguayi v roce 2004, Evo Morales v Bolívii v roce 2005, Michelle Bachelet v Chile v roce 2006, Rafael Correa v Ekvádoru a dokonce Daniel Ortega v Nikaragui v témže roce. V dalších zemích často levicovní kandidáti neuspěli jen s malým rozdílem.¹⁰⁴ Ačkoli mezi nově zvolenými vládami jsou

⁹⁹ Oliva Campos, Carlos, „The United States-Latin America and the Caribbean: From Neopan-Americanism to the American System for the Twenty-First Century“, in Prevost, Gary; Oliva Campos, Carlos, eds., *The Bush...*, 20.

¹⁰⁰ Ve svém projevu na kongresu v Panamě v roce 1826 Bolívar navrhol vytvoření společenství států Latinské Ameriky s jednotnou armádou, námořnictvem a ekonomickým systémem. Integrovaný projekt Huga Cháveze se na tyto plány odkazuje.

¹⁰¹ LeoGrande, William M., „A Poverty...“, 368.

¹⁰² Walton, Michael, „Neoliberalism...“, 165-183.

¹⁰³ LeoGrande, William M., „A Poverty...“, 368.

¹⁰⁴ *Ibid.*, 367.

patrné rozdíly v radikálnosti a konkrétních politikách (Venezuela, Bolívie a Ekvádor bývají v USA brány jako součást „špatné“ levice), od Bushova nástupu je nezpochybnitelný posun regionu do leva. Lidový odpor proti neoliberalismu a FTAA se projevil na početných demonstracích. K nejvýraznějším protestům došlo na summitech v Seattlu v roce 1999, v Cancúnu roku 2003 a v Miami v témže roce. Nepokoje reagovaly na přetrvávající problémy v regionu, jako jsou společenská nerovnost, chudoba a pocit bezmoci vůči vládnoucím a obchodním elitám, a obavy z jejich umocnění, pokud by se země ještě více vystavily globalizaci. Protesty zahrnovaly celou škálu skupin od domorodého obyvatelstva, přes skupiny reagující na krizi v Argentině vyvolanou neoliberální politikou vlády za nátlaku Mezinárodního měnového fondu, po skupiny jako brazilské hnutí bezzemků.¹⁰⁵

Jednání o FTAA také zkomplikovaly rozpory mezi jednotlivými vládami, zejména neshody USA s Brazílií, a fakt, že se jižní státy integrovaly primárně v subregionálních uskupeních (před modelem integrace „sever-jih“ daly důraz na integraci formou „jih-jih“¹⁰⁶), čímž získaly větší nezávislost a silnější hlas ve vyjednávání se Spojenými státy. Členské státy MERCOSURu (Mercado Común del Sur, někdy uváděno portugalsky MERCOSUL) měly k FTAA dlouhodobě nejvlažnější postoj, neboť se trhy Brazílie, Argentiny, Chile a Uruguaye dohromady vyrovnají svou velikostí trhu USA¹⁰⁷ a přitom by mohly nejvíce ztratit díky nízké závislosti na Spojených státech a diverzifikovanému vývozu.¹⁰⁸ Velký podíl na selhání FTAA nesly i USA svým postojem, jelikož soustavně odmítaly jednat o domácích zákonech na ochranu trhu¹⁰⁹ a systému zemědělských dotací, přičemž vývoz zemědělských produktů byl jedním z hlavních zájmů států Latinské Ameriky.¹¹⁰ Hlavní neshody s Brazílií¹¹¹ se projevíly při společném předsednictví konečné fáze vyjednávání v roce 2002 a proces se začal zbrzdňovat. Došlo ke zpochybnění termínu vzniku v roce 2005 a jednající státy se rozštěpily, takže skupina tvořená MERCOSUR, CARICOM (Caribbean Community) a Venezuelou v roce 2003 oznámila deklaraci z Miami záměr přehodnotit svůj postoj a vytvořit dvourychlostní

¹⁰⁵ Oliva Campos, Carlos. „The United...“, 20-21.

¹⁰⁶ Sánchez-Egozcue, Jorge M.; Regueiro Bello, Lourdes, „Latin America vis-à-vis the FTAA: Between Relaunching and Alternatives“, in Prevost, Gary; Oliva Campos, Carlos, eds., *The Bush...*, 140.

¹⁰⁷ Kozloff, Nikolas, *Revolution!...*, 55.

¹⁰⁸ Phillips, Nicola, „U.S. Power...“, 10.

¹⁰⁹ V originále „trade remedy laws“ a patří mezi ně zejména antidumpingová opatření.

¹¹⁰ *Ibid.*, 8.

¹¹¹ Zajímavý je Kozloffův názor, že Spojené státy by možná byly na Brazílii ve vyjednávání tvrdší, kdyby se nemusely zabývat Irákem. Jedná se však o pouhou spekulaci (viz. Kozloff, Nikolas, *Revolution!...*, 65.).

FTAA. V následujícím roce na speciálním summitu v Monterrey se jednání zastavila zejména kvůli neshodám v otázkách zemědělství a dále již žádný pokrok nenastal.¹¹²

Spojené státy navíc samy nakonec daly přednost bilaterálním smlouvám, které podobně vyjednávaly i v jiných částech světa. Bushova administrativa dokončila v roce 2002 Clintonem vyjednanou smlouvu v Chile, dále v prosinci 2003 dohodla vznik Středoamerické smlouvy o volném obchodu (Central American Free Trade Agreement, dále CAFTA), ke které začátkem roku 2004 přistoupila i Dominikánská republika, a vyjednávaly s Uruguayí a andskými státy. Upřednostnění bilaterálních smluv tedy ilustruje ztrátu nadějí USA na vznik FTAA a nabízelo efektivnější formu prosazování amerických požadavků v přímém jednání se státy, což se například osvědčilo v tlaku na přijetí některých amerických zákonných úprav v Chile (např. zákonů o pracovních podmínkách a životním prostředí, ale i o transparentnosti celních procedur a některých daních).¹¹³

3.3 Vliv Venezuely a budování ALBA

V kontextu roztržštěných představ o integraci hemisféry a lidových protestů vystupoval proti ekonomickému vlivu USA a ideologii neoliberalismu v Latinské Americe Hugo Chávez. Nebyl však od začátku naprosto proti integraci s podílem USA. Edgardo Lander, odborník na venezuelský ekonomický model, poukazuje na to, že první tři roky po svém nástupu Chávez ponechal ve funkci původní vyjednávače pro FTAA z předchozí vlády a je patrná malá počáteční informovanost vlády o otázkách spojených s FTAA.¹¹⁴ V roce 2001 také zažádala Venezuela o zapojení do Andského preferenčního obchodního programu.¹¹⁵ Zřejmě se mohlo jednat o způsob, jak ukázat flexibilní Chávezův přístup ve vztahu ke Spojeným státům a zmírnit americké obavy z radikálnosti jeho vlády.¹¹⁶

Vzhledem k již zmiňovaným sociálním programům a využívání příjmů z ropy na podporu chudého obyvatelstva se nicméně dalo očekávat, že se Chávez časem ostřeji vymezí proti neoliberalismu na mezinárodním poli. Hlavním oponentem FTAA byla tehdy Brazílie. Prezident Cardoso však našel v Chávezovi partnera a shodli se na nutnosti nejprve posílit regionální bloky Latinské Ameriky před krokem k celkové

¹¹² Phillips, Nicola, „U.S. Power...“, 10-12.

¹¹³ Ibid., 12-16.

¹¹⁴ Obsah jednání byl totiž do velké míry tajný. Edgardo Lander, rpt. in Kozloff, Nikolas, *Revolution!...*, 47.

¹¹⁵ The Andean Trade Preference Act (ATPA) přijatý v roce 1991 byl předchůdcem The Andean Trade Promotion and Drug Eradication Act (ATPDEA) z roku 2002.

¹¹⁶ Kelly, Janet; Romero, Carlos A. *The United...*, 42.

integraci. Na americkém summitu v Québecu Cháveze uchvátala velikost protestního antiglobalizačního hnutí.¹¹⁷ Ve svém projevu k němu promlouval odkazem na dílo Andre Gunder Franka, významného autora vysvětlujícího zaostalost Latinské Ameriky teorií závislosti (tzv. Dependence theory), zdůraznil nedostatek sociálních témat v jednáních o FTAA a její vznik označil jako možnost, nikoliv nevyhnutelnost. Přesto se k sobě s Bushem v tomto momentě ještě chovali přátelsky.¹¹⁸¹¹⁹

To, že Chávez po převratu ve Venezuele vystupoval ostřeji proti USA, se odrazilo i v kritice neoliberalismu a v roce 2003 v Miami již označil FTAA za „cestu do pekel“.¹²⁰ Na druhém Bolívarovském lidovém kongresu v roce 2004 se organizátoři shodli na boji nejen proti FTAA, ale i proti militaristické a intervenční politice Bushovy administrativy.¹²¹ V Porto Alegre pak na Světovém sociálním fóru v roce 2005 vychvaloval „smrt FTAA“ a oslavoval, že se nekolonialismu nepodařilo zvítězit. Na následném Americkém summitu v Mar de la Plata Chávez oponoval Bushově naději na záchranu FTAA s tím, že se účastníci sešli k pohřbení FTAA a že on si „přinesl lopatu, aby se k pohřbu mohl připojit.“¹²²

Rétorickou kritiku neoliberalismu a hospodářské integrace pod taktovkou USA doplnil Chávez vlastními projekty. Jeho hlavní snaha vedla k vytvoření Bolívarovské aliance pro lid naší Ameriky (Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América, dále ALBA).¹²³ V prosinci 2004 se konal na Kubě první summit ALBA, kde Chávez s Fidelem Castrem společnou deklarací vyhlásili vznik aliance. Každým rokem se následně konal summit, přičemž v dubnu 2006 Evo Morales vyhlásil vstup Bolívie do uskupení, v únoru 2007 Daniel Ortega oznámil na dalším summitu přistoupení Nikaraguy, v roce 2008 přistoupila Dominikánská republika¹²⁴ a o rok později se k alianci přidal Ekvádor, Svatý Vincenc a Grenadiny a Antigua a Barbuda.¹²⁵ ALBA se od ostatních obchodních dohod liší tím, že nemá normativní charakter, ale reaguje na

¹¹⁷ Kozloff to přímo nazývá „zjevením“ (v originále epiphany). Viz Kozloff, Nikolas, *Hugo...*, 65.

¹¹⁸ Cháves a Bush se slovně ujistili o svém přátelství a Chávez amerického prezidenta mimo jiné pozval na baseball.

¹¹⁹ Kozloff, Nikolas. *Hugo...*, 65-66.

¹²⁰ *Ibid.*, 72.

¹²¹ *Ibid.*, 145.

¹²² Kozloff, Nikolas, *Revolution!...*, 48.

¹²³ Od roku 2009 se název změnil na Bolívarovská alternativa pro lid naší Ameriky.

¹²⁴ V téže roce přistoupil i Honduras, ale po prezidentském převratu v zemi v roce 2009 došlo k jeho vyloučení.

¹²⁵ „¿Qué es ALBA?“, *Portal ALBA-TCP*,

<http://www.alianzabolivariana.org/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=2080> (staženo 20. 3. 2012)

konkrétní situace pomocí projektů zaměřených na problematické oblasti v partnerských státech.¹²⁶ Evo Morales však při přistoupení Bolívie navrhl vytvoření Smluv o lidovém obchodu (Tratado de Comercio de los Pueblos, dále TCP). První smlouva byla ihned podepsána a díky tomu se uskupení uvádí svůj název jako ALBA-TCP. Podle oficiálních informací aliance mají TCP sloužit jako protiváha smluv o volném obchodu uzavíraných Spojenými státy. ALBA je popisuje jako „smlouvy o výměně zboží a služeb k uspokojení potřeb našeho lidu. Vycházejí z principů solidarity, reciprocity, technologického transferu, využívají výhod každé země, šetří zdroje a zahrnují úvěrové smlouvy za účelem usnadnění platby.“¹²⁷

ALBA tedy propaguje sociální formu integrace, jedná se však spíše o politickou, než ekonomickou výzvu. Jsou nicméně oblasti, kde její výsledky pozorovat můžeme, zejména v lékařství. Vzhledem k tomu, že se lékaři a učitelé projeví jako jedna z hlavních „komodit“, jež může Kuba ve výměnném obchodě nabídnout, celková snaha Kubu a Venezuely o zlepšení lékařské péče a vzdělávání v Latinské Americe přesáhla přímou asistenci USA.¹²⁸ Bolívie také rychle zaznamenala výsledky svého členství v ALBA. Kubánští lékaři stihli do roka od vstupu Bolívie do aliance ošetřit 3 miliony pacientů (více než třetinu populace) a provést přes 50 tisíc operací očí.¹²⁹ V rámci ALBA jsou financovány další rozvojové programy často spojené s dodávkami zvýhodněné venezuelské ropy. Karibské státy tak například spolu s Petrocaribe získaly fond ALBA o velikosti 50 milionů dolarů, ovšem s nejistou budoucností po vyčerpání peněz vložených Venezuelou.¹³⁰ Pro Kubu je pak Venezuela nejzásadnějším partnerem od rozpadu Sovětského svazu. Kromě již zmiňovaných dodávek ropy obchod mezi oběma státy výrazně vzrostl, v květnu 2005 mohl Castro díky tomu zdvojnásobit minimální mzdu 1,6 milionům dělníků a zvýšit penze. Venezuela dodala na Kubu také státem silně dotované zboží v hodnotě 412 milionů dolarů a otevřela na ostrově pobočku své státní banky.¹³¹ Vliv venezuelské podpory na situaci na Kubě je celkově velmi výrazný a pro přežití ostrovního režimu zásadní.

ALBA nabízí zejména integraci jihu místo integrace severu s jihem a zdůrazňuje silnou roli státu namísto silné role trhu. ALBA slouží k určitému přeformulování

¹²⁶ Sánchez-Egozcue, Jorge M.; Regueiro Bello, Lourdes, „Latin...“, 141.

¹²⁷ „¿Qué es ALBA?“ ...

¹²⁸ Kozloff, Nikolas, *Hugo...*, 59.

¹²⁹ *Ibid.*, 56.

¹³⁰ Sanders, Ronald, „Venezuela in the Caribbean: Expanding its Sphere of Influence“, *The Round Table*, Vol. 96, No. 391 (2007): 467.

¹³¹ Kozloff, Nikolas, *Revolution!...*, 24.

integrace Latinské Ameriky, ale ve skutečnosti nevedla k radikální změně ekonomických struktur v regionu a nenahradila původní model.¹³² Funguje spíše jako vyjádření odporu vůči neoliberalismu a věnuje se hlavně politickému vyjednávání, nikoli tolik technickým náležitostem spolupráce.¹³³ V rámci posilování kooperace jihu a jeho posilování vůči severu vstoupila Venezuela v roce 2006 do MERCOSUR a podílela se na dohodě o vzniku Banco del Sur (neboli Banka jihu) v roce 2007.¹³⁴ V obou případech se Venezuela snaží o posilování integrace uvnitř regionu a vstup do MERCOSUR ukazuje, že Chávez se nepouští pouze do nějakého originálního projektu mezinárodní solidarity, ale respektuje i původní ekonomické struktury regionu. Na druhou stranu Banco del Sur rezonuje s Chávezovým bojem proti „americkému imperialismu“, když se snaží Latinské Americe zajistit větší nezávislost na Mezinárodním měnovém fondu, spojovaném se zahraničním dluhem rozvíjejících se zemí. Přesto nemůžeme hovořit o výrazně silném semknutí států regionu, jelikož i mezi levicovými vládami převládají rozdíly a vedou k neshodám uvnitř těchto regionálních projektů.¹³⁵ Venezuela tak často reprezentovala jiné názory než zejména Brazílie. Prezident Lula da Silva sice vůči Chávezovi vystupoval na veřejnosti přátelsky, udržoval však blízké vztahy se Spojenými státy a měl svou vlastní představu optimálního ekonomického modelu, který by zajistil rozvoj Latinské Ameriky. Jeho „Santiagský konsensus“ představoval v podstatě verzi tzv. Washingtonského konsenzu obohacenou o důraz sociální témata jako například vzdělání. K Chávezovu modelu má taková vize však hodně daleko.¹³⁶

3.4 Posouzení vlivu Venezuely na obchodní zájmy USA v regionu

Venezuela tedy sehrála roli zejména v představení určité alternativy k neoliberální formě integrace, navíc si díky příjmům z ropy mohla dovolit podporovat sociální programy v regionu. Přesto nemůžeme říci, že by například sehrála zásadní roli v neúspěchu FTAA. K selhání panamerického projektu přispěla vlna celkového odporu v Latinské Americe a přístup Spojených států k některým otázkám, jako je ochrana zemědělských dotací. Nevýhody, které by pro region plynuly z takovéto integrace, vysvětluje Walton. Tvrdí, že neústupnost USA v ochraně některých sektorů lze

¹³² Společná deklarace Kuby a Venezuely k ustavení ALBA například zdůrazňuje nutnost respektovat odlišné postavení obou států na mezinárodní scéně, tedy že Venezuela je členem mezinárodních struktur, do kterých Kuba nepatří.

¹³³ Sánchez-Egozcue, Jorge M.; Regueiro Bello, Lourdes, „Latin...“, 141.

¹³⁴ Ke vzniku banky došlo až v roce 2009.

¹³⁵ Kozloff, Nikolas, *Revolution!...*, 59-60.

¹³⁶ *Ibid.*, 67.

považovat za „asymetrické otevírání trhů“. „Pokud je vyjednávací síla také asymetrická, existuje výrazné riziko, že potenciální přínos otevírání trhů na straně chudých zemí a producentů by byl omezený.“¹³⁷ USA tudíž selhání FTAA zavinily do velké míry samy nepřístupností své pozice a vyžadováním ústupků, které byly pro ostatní země příliš vysoké. Navíc si musíme uvědomit, že státy Latinské Ameriky vnímaly nevýhody posilování ekonomických vazeb na Spojené státy spočívající v tom, že by jejich severnímu sousedovi poskytlo silnější politický vliv a preferenční podmínky zóny volného obchodu by znevýhodnily důležité obchodní partnery, jako jsou EU a Čína.

Chávez Bushovu hospodářskou politiku napadal především verbálně. Ale i přesto celkový obchod mezi USA a Venezuelou pokračoval a Venezuela zůstala třetím nejdůležitějším obchodním partnerem Spojených států po Mexiku a Brazílii.¹³⁸ Hugo Chávez se snažil se ukázat, že se Latinská Amerika dokáže vzepřít USA, nabídl ekonomickou spolupráci podle svého stříhu a buduje i kulturní spolupráci např. televizní stanicí Telesur, či Radio del Sur¹³⁹. Lze si ale jen těžko představit, že by jeho integrační model nahradil běžné obchodní smlouvy a uskupení a hlavně již existující pevné ekonomické vazby na USA. Obchodní výměna pokračovala nerušeně dál a můžeme si povšimnout, že ani na jedné straně nedošlo ke kampani za embargo amerických či venezuelských výrobků. Ze strany USA by takový nátlak zřejmě ani neměl přílišný efekt, jelikož podnikatelé patří povětšinou k Chávezově opozici a nemá smysl je postihovat. Je také otázka, jak budou Chávezovy projekty životaschopné v dlouhodobém horizontu. Závisí totiž často na dohodách mezi konkrétními prezidenty a jejich ochotě poskytovat solidárně zboží svým partnerům, což se může měnit v závislosti na vnitřních podmínkách států a změnách ve volbách.

Zpráva amerického Kongresu z konce Bushovy vlády popisuje stabilní vývoj amerických obchodních vztahů s Latinskou Amerikou, mezi lety 1996 a 2007 vzrostl celkový objem obchodu s regionem o 137 procent, což předčila pouze Afrika s 221 procenty (s Asií došlo k nárůstu jen o 72 procent). Mexiko dále zajišťovalo přes 11 procent zahraničního obchodu USA, a druhý obchodní partner v Latinské Americe, Brazílie, dosáhla jen necelých 2 procent. Ačkoli Venezuela je na třetím místě, export

¹³⁷ Walton, Michael, „Neoliberalism...“, 179.

¹³⁸ Ayerbe, Luis Fernando, „The Summits of the Americas“, in Prevost, Gary; Oliva Campos, Carlos, eds., *The Bush...*, 78.

¹³⁹ La Nueva Televisora del Sur (Nová televize jihu) a tzv. Rádio jihu působí v několika státech Latinské Ameriky a mají ředitelství v Caracasu. Zejména Telesur čelila kontroverzním spekulacím, např. o napojení na FARC.

USA do země vzrostl mezi lety 1996 a 2007 o 112,5 procent a import z Venezuely narostl o 209 procent.¹⁴⁰ I přes integraci uvnitř regionu je Latinská Amerika dále velmi závislá na USA. Je to patrné ze statistického srovnání období let 2006 až 2009, kdy USA zajišťovaly 39 % zahraničního obchodu Latinské Ameriky, kdežto obchod mezi státy regionu představoval jen 19 % jejich zahraničního obchodu.¹⁴¹ Za zmínku také stojí, že pokud posuzujeme celkový vliv Venezuely a bolívarovského modelu, je dobré si uvědomit, že horší konkurenci pro Spojené státy v té době představovalo například pronikání Číny do regionu. Jen mezi lety 1990 a 2006 stoupl obchod Číny s Latinskou Amerikou 25 krát, ze 2 na 49 miliard dolarů.¹⁴²

4. Hugo Chávez jako bezpečnostní hrozba

Latinská Amerika je již od dob Monroeovy doktríny chápána jako „zadní dvorek“ USA a bezpečnostní problémy v regionu působí na Spojené státy o to naléhavěji, protože jsou geograficky bližší. Mnoho autorů se samozřejmě zabývá bezpečnostními hrozbami období studené války a intervencemi ze strany USA, situace na přelomu tisíciletí však rozpoutala debatu o místě Latinské Ameriky v Bushově Válce proti teroru a určitém možném opomíjení regionu kvůli válečným konfliktům na Blízkém východě.¹⁴³ Hugo Chávez kritizoval Bushovo zahraničněpolitické počínání a podnikal kroky, které mohly bezpečnostní zájmy USA v Latinské Americe ohrozit. V této kapitole se proto pokusíme objasnit, do jaké míry mohla Bushova administrativa reagovat na Chávezovu politiku v rámci Války proti teroru. Důležitá je v tomto ohledu zejména situace v Kolumbii, která byla jedním z klíčových spojenců USA v regionu.

4.1 Latinská Amerika ve Válce proti teroru

V reakci na útoky 11. září získala národní bezpečnost v americké zahraniční politice jednoznačně výsadní postavení. Po vyhlášení Války proti teroru v projevu George W. Bushe 20. září 2001 se její hlavní rysy konkrétně promítly v Národní bezpečnostní strategii následujícího roku. USA tak formulovaly záměr bojovat proti globálnímu terorismu a také proti organizacím a státům, které teroristy podporují. Tato

¹⁴⁰ Hornbeck, J. F.; Cid, Marisabel, „U.S.-Latin America Trade: Recent Trends“, *Congressional Research Service* (18. 7. 2008), [wlstorage.net/file/crs/98-840.pdf](http://www.wlstorage.net/file/crs/98-840.pdf) (staženo 15. 3. 2012).

¹⁴¹ Rosales, Osvaldo; Kuwayama, Mikio et al., „Latin America and the Caribbean in the World Economy: Crisis and opportunities for regional cooperation“, *ECLAC* (Santiago: United Nations, 2009), 56, <http://www.eclac.org/cgi-bin/getProd.asp?xml=/publicaciones/xml/7/36907/P36907.xml&xsl=/comercio/tpl-i/p9f.xsl&base=/comercio/tpl/top-bottom.xsl> (staženo 16. 1. 2012).

¹⁴² LeoGrande, William M., „A Poverty...“, 383.

¹⁴³ Viz např. Emerson, Guy R., „Radical Neglect? The „War on Terror“ and Latin America“, *Latin American Politics and Society*, Vol. 52, Iss. 1 (2010): 33-62.

příručka tzv. Bushovy doktríny si vytyčila za cíl zničit případné hrozby, ještě než zasáhnou Spojené státy, a to případně i unilaterálně.¹⁴⁴ Neal Allen kvůli tomuto novému směru zahraniční politiky označil George W. Bushe za jednoho z prezidentů, kteří ji v historii USA zásadně transformovali. Bush z Války proti teroru udělal svůj osobní cíl, vytvořil svou koncepci široce definovatelného terorismu a zahraničněpolitické závazky přeorientoval s důrazem na bezpečnost.¹⁴⁵

Administrativa George W. Bushe se zaměřila na Blízký východ a někteří autoři ve Válce proti teroru vidí hlavní důvod určitého opominání regionu. Například podle Petera Hakima po událostech 11. září ztratily fakticky Spojené státy o Latinskou Ameriku zájem.¹⁴⁶ Státy v regionu se navíc s vlnou levicových vlád samy začaly od USA odklánět a začaly prokazovat značnou vojenskou nezávislost na USA jednak při komplikovaném vyjednávání o amerických vojenských základnách a například i vedením mírové mise MINUSTAH po převratu na Haiti v roce 2004 (čímž zejména Brazílie ukázala zájem stát se regionálním hráčem zajišťujícím bezpečnost Latinské Ameriky).¹⁴⁷

Přestože Latinská Amerika skutečně nebyla bezpečnostní prioritou Bushovy administrativy, celkový charakter americké zahraničněpolitické orientace ji ovlivnil, jelikož i zde byla většina problémů přehodnocena v kontextu nové bezpečnostní strategie a boje s teroristy. Pro Latinskou Ameriku se jako relevantní ukázal cíl Národní bezpečnostní strategie na „zamezení dalšího sponzorování, podpory a poskytování útočiště teroristům tím, že [USA] přesvědčí nebo donutí státy přijmout svou suverénní odpovědnost.“¹⁴⁸ Bushova administrativa totiž v rámci Války proti teroru přeformulovala boj proti obchodu s drogami v regionu na boj proti „narkoterorismu“ a zaměřila se na kritické oblasti s nízkou kontrolou centrální vlády, kde takové skupiny často působí. Allen dokládá tuto změnu boje s drogami na nejzjevnějším příkladu Kolumbie, „ve které se americká podpora vlády a /.../ války proti rebelům financovaným narkotiky změnila na boj proti teroristům podporujícím americkým zájmům.“¹⁴⁹

¹⁴⁴ The White House, „National...“, 6.

¹⁴⁵ Allen, Neal, „The Fight against Terrorism in Historical Context: George W. Bush and the Development of Presidential Foreign Policy Regimes“, in Lansford, Tom; Watson, Robert P.; Covarrubias, Jack, eds., *America's War on Terror* (Farnham: Ashgate Publishing Limited, 2009), 40-45.

¹⁴⁶ Hakim, Peter, rpt. in Emerson, Guy R., „Radical...“, 52.

¹⁴⁷ Kozloff, Nikolas, *Revolution!...*, 91-92.

¹⁴⁸ The White House, „National...“, 6.

¹⁴⁹ Allen, Neal, „The Fight...“, 45.

Právě Plán Kolumbie na boj s „narkoterorismem“ bude pro zkoumání bezpečnostního rozměru Chávezovy vlády důležitý, protože jak následně uvidíme, mezi Venezuelou a Kolumbií došlo k výraznému vyostření vzájemných vztahů. Další země, především Mexiko, hrají v americkém boji s drogami také zásadní roli, pro vztahy s Venezuelou je však Kolumbie nejdůležitější. Kolumbie je tradičním a dlouholetým spojencem USA, jako první stát Latinské Ameriky podepsala po druhé světové válce Program o vojenské pomoci, díky kterému získala kolumbijská armáda silné vazby na USA.¹⁵⁰ Již za vlády Billa Clintona byl vyhlášen americký záměr podílet se na původním protidrogovém plánu kolumbijské vlády a tehdejšího prezidenta Andrése Pastrany. Nakonec v roce 2000 odstartovala bilaterální iniciativa známá jako Plan Colombia. Její cíl spočíval v získání kontroly nad územím ovládaným FARC-EP (Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejército del Pueblo, neboli Kolumbijské ozbrojené revoluční síly – lidová armáda) a dalšími nelegálními ozbrojenými skupinami, jejichž hlavní příjmy plynuly z pěstování koky.¹⁵¹ Mezi lety 2000 a 2008 USA v rámci Plan Colombia přispěly 4,9 miliardy dolarů na kolumbijské vojenské síly a mýcení koky a ještě 1,3 miliardy v doprovodných programech.¹⁵² Kolumbie se tak stala největším příjemcem vojenské pomoci v Latinské Americe (obdržela zhruba dvě třetiny z celkových výdajů pro region). Podle Emersona představovala hlavní případ aplikace Války proti teroru na západní polokouli v podobě boje proti vnitřnímu nepříteli jiného státu, jehož neúspěšné zvládnutí ze strany místní vlády by se mohlo stát hrozbou pro USA.¹⁵³ Nástupem Álvaro Uribeho do funkce kolumbijského prezidenta v roce 2002 navíc získal George W. Bush v regionu vhodného partnera, který se charizmatem vyrovnal Chávezovi a politicky byl jeho zrcadlovým pravicovým obrazem.¹⁵⁴ Za Uribeho došlo k původně zpochybňovanému prodloužení amerického podílu na Plan Colombia (v roce 2003 navíc odstartoval Plan Patriota zaměřený na vojenskou ofenzívu) a podle Forresta Hylta „hladce zapadl“ do Bushova rámce národní bezpečnosti.¹⁵⁵

¹⁵⁰ Hylt, Forrest, „Plan Colombia: The Measure of Success“, *Brown Journal of World Affairs*, Vol. 16, Iss. 1 (2010): 102.

¹⁵¹ „Plan Colombia: Drug Reduction Goals Were not Fully Met, but Security Has Improved; U.S. Agencies Need More Detailed Plans for Reducing Assistance“, United States Government Accountability Office (October 2008): 1.

¹⁵² *Ibid.*, Introduction.

¹⁵³ Emerson, Guy R., „Radical...“, 43.

¹⁵⁴ LeoGrande, William M., „A Poverty...“, 363-364.

¹⁵⁵ Hylt, Forrest, „Plan...“, 100.

USA se tedy soustředily na narkoterorismus a mimo něj viděl Pentagon hrozbu pro národní zájmy USA i ze strany států Latinské Ameriky, které nejsou schopné dostat pod kontrolu neovládané oblasti na svém území a mohou tak sloužit jako „měkký podbřišek“ Al-Káidy pro útoky proti Spojeným státům.¹⁵⁶ Latinskou Ameriku tedy budeme muset vnímat i jako možné pole působnosti jednak nepřátelských organizací, ale i států (tzv. „rogue states“), které mohou mít zájem navazovat v regionu ekonomické, politické, či vojenské vztahy. Spolupráce zemí americké „sféry vlivu“ s nepřátelskými státy by pak mohla vést k pocitu ohrožení ze strany USA, ne nepodobnému obavám ze sovětských snah za dob studené války. Je dobře známo, že George W. Bush označil ve svém projevu o stavu unie v roce 2002 Irák, Írán a Severní Koreu jako „osu zla“ pro jejich snahu rozvíjet jaderné, chemické a biologické zbraně.¹⁵⁷ Toto se ukáže pro naši práci jako relevantní faktor, jelikož právě s Íránem navázal Hugo Chávez pro Spojené státy poměrně znepokojivé vztahy.

4.2 Vliv Venezuely na bezpečnostní otázky v Latinské Americe

V předchozích kapitolách jsme se věnovali ostatním Chávezovým aktivitám vůči USA, jeho vojenské vazby a vliv na boj s terorismem však představují stejně, ne-li více, závažný aspekt vztahů Venezuely a USA. Armáda ve Venezuele, jako v dalších zemích regionu, měla tradičně blízké vazby na USA. Hugo Chávez ji ale jako bývalý důstojník dostal do velké míry pod svou kontrolu a dodnes se o ni značně opírá,¹⁵⁸ viděli jsme například, že pro své sociální programy dokonce armádu často využívá. Už během Clintonovy vlády se vyskytly menší rozpory ve vojenských otázkách, například když v roce 1999 odmítl Chávez povolit přelety amerických letadel využívaných pro boj s drogami přes venezuelské území¹⁵⁹, závažnější spory začaly ale až za Bushovy vlády.

4.2.1 Militarizace Venezuely a kontakty s nepřátelskými státy

I v této oblasti můžeme vidět velký milník ve státním převratu v roce 2002, po němž Venezuela získala záminku k radikalizaci a militarizaci. V návaznosti na převrat tudíž Chávez oznámil nákup 100 000 samopalů AK-47 a několika helikoptér od Ruska, spolu s brazilskými letadly Super Tucano. Argumentoval potřebou zlepšit obranu hranic s Kolumbií, všeobecně se ale hovořilo i o dalším převratu či zásazích USA. V roce 2005 navíc předložil plán na zvýšení vojenských rezerv z 50 tisíc na 2 miliony mužů, přičemž

¹⁵⁶ Emerson, Guy R., „Radical...“, 42.

¹⁵⁷ Allen, Neal, „The Fight...“, 46.

¹⁵⁸ Po převratu v roce 2002 samozřejmě došlo ke značné personální obměně v nejvyšších vojenských kruzích.

¹⁵⁹ Clement, Christopher I., „Confronting...“, 65.

jedním z důvodů prý byla snaha o připravenost na případný útok ze strany USA, což šlo doložit neoznámenou přítomností amerických vojenských lodí u ostrova Curaçao.¹⁶⁰ Pro USA byla tato situace značně zneklidňující a mimo jiné proto překazily smlouvu Venezuely se Španělskem o nákupu 12 letadel tím, že odmítly z licenčních důvodů Španělům dodat potřebnou technologii na jejich výrobu. Zpráva komise Kongresu ale uvádí, že i tak mezi lety 2005 a 2009 jen od Ruska Venezuela nakoupila vojenské vybavení v hodnotě přes 6 miliard dolarů, což zahrnovalo i plány na nákup tanků a systémů vzdušné obrany.¹⁶¹ Obavy z tohoto nárůstu vojenské síly ve Venezuele a Chávezových vazeb na armádu ilustruje komentář velitele Southcom (vojenského velitelství zodpovědného za operace v Latinské Americe) generála Johna Craddocka z roku 2005. Tvrdil, že Venezuela představuje hrozbu pro celou polokouli a poukazoval na narušení demokracie v zemi a nebezpečí, že by model Chávezova upevňování moci mohl být „vyvážen“ do okolních zemí.¹⁶² V roce 2007 John Negroponte, tehdejší ředitel národních zpravodajských služeb, vyjádřil možnost, že by nárůst venezuelské vojenské moci vedl k závodům ve zbrojení v regionu. O rok později jeho nástupce Michael McConnell obavy potvrdil a dodal, že Venezuela si zajistila trojnásobek až čtyřnásobek vojenské výbavy nutné pro dostatečnou běžnou obranu státu před případným vnějším nepřítelem.¹⁶³

Kromě militarizace Venezuely byly pro USA značně znepokojivé i Chávezovy kontakty se státy nepřátelskými vůči USA. Již po 11. září kritizoval útok na Afghánistán jako „masakr nevinných“ a Washington na oplátku vyloučil Venezuelu z preferenčního obchodního režimu.¹⁶⁴ Chávez navíc od roku 2001 opakovaně cestoval do Íránu a prezident Ahmadínežád zase od roku 2006 několikrát navštívil Venezuelu. Obě země vybuďovaly hospodářskou spolupráci v podobě dohod v oblasti zemědělství, petrochemického průmyslu a strojírenství, od roku 2007 začala létat pravidelná týdenní linka mezi Caracasem a Teheránem a vznikly i obavy z narůstající vojenské spolupráce. V souvislosti s tím uvalily USA v roce 2008 sankce na venezuelskou zbrojní společnost CAVIM a íránskou banku v Caracasu, Banco Internacional de Desarrollo, C.A. V obou případech argumentovaly Spojené státy vazbami těchto společností na snahy Íránu o

¹⁶⁰ Kozloff, Nikolas. *Revolution!...*, 71.

¹⁶¹ Sullivan, Mark P., „Venezuela...“, 31-33.

¹⁶² Craddock, John, rpt. in Kozloff, Nikolas, *Hugo...*, 77.

¹⁶³ Sullivan, Mark P., „Venezuela...“ 32.

¹⁶⁴ LeoGrande, William M., „A Poverty...“, 371.

výrobu jaderných zbraní.¹⁶⁵ Výhrady ke vřelým stykům mezi oběma státy jsou ze strany USA pochopitelné vzhledem k postavení Íránu jako jednoho z hlavních nepřátel Spojených států a jeho zařazení mezi státy „osy zla“. Dennis Blair, ředitel národních zpravodajských služeb, tento dosavadní vývoj shrnul na počátku roku 2009 označením Venezuely jako mostu pro pronikání Íránu do Latinské Ameriky.¹⁶⁶

Chávezovy velice úzké vazby na Kubu, včetně jejich vojenské spolupráce, by mohly vzhledem k historii vztahů ostrovního státu s USA také působit jako bezpečnostní hrozba. Reálná míra ohrožení Spojených států ze strany současné Kuby je však pochybná. William LeoGrande upozornil, že se Kuba již od roku 2003 neobjevila na seznamu hrozeb ve výroční zprávě Southcom a můžeme předpokládat, že Pentagon ji za závažné nebezpečí nepovažuje.¹⁶⁷ Kuba i tak zůstává trnem v oku některých členů administrativy a cíl její demokratizace v zahraniční politice USA přetrvává.¹⁶⁸ Chávezova inspirace Castrovým režimem byla zjevná a již v listopadu 1999 cestoval s vojenskou misí na ostrovní stát za účelem výměny zkušeností.¹⁶⁹ Například v roce 2005 pak Chávez USA vyhrožoval, že na Kubu pošle stíhačky F-16 jako pomstu za to, že Spojené státy odmítají poskytnout díly na opravu těchto strojů zakoupených již v roce 1982, na což měla Venezuela podle původní smlouvy nárok. Kuba s Venezuelou spolu pak prováděly vojenská cvičení a vojenské vztahy mezi oběma státy byly čím dál užší.¹⁷⁰ Ze strany Cháveze se v případě stíhaček jednalo spíše o rétorickou kritiku postoje USA, kterou vykresloval nutnost Venezuely hledat si náhradní vojenské partnery, když Spojené s ní státy odmítají spolupracovat. Skutečné dopady takového počínání na bezpečnost USA v kontextu Války proti teroru však nejsou ve srovnání s ostatními Chávezovými kroky nijak zásadní a z pohledu Venezuely mohou být chápány spíše jako defenzivní.

4.2.2 Boj proti terorismu a napětí s Kolumbií

Vzhledem k bezpečnostním prioritám George W. Bushe a jeho důrazu na boj s „narkoteroristy“ v Latinské Americe se Chávezova spolupráce v této oblasti jeví jako

¹⁶⁵ Sullivan, Mark P., „Venezuela...“, 38-40.

¹⁶⁶ Ibid., 38.

¹⁶⁷ LeoGrande, William M., „A Poverty...“, 364.

¹⁶⁸ Nebudeme se zde detailněji věnovat krokům Bushovy administrativy vůči Kubě. Za zmínku stojí, že došlo ke zpřísnění některých opatření od Clintonovy administrativy, ale to souvisí i s celkovou otázkou, jak nejefektivněji dosáhnout demokratizace Kuby. V debatě se totiž vyskytují názory, že uvolňování vztahů a zrušení embarga povede k pádu Castrova režimu a naopak i představa, že tvrdý postoj ostrov vyčerpá. Významnou roli zde hraje kubánská minorita v USA.

¹⁶⁹ Kozloff, Nikolas, *Hugo...*, 86.

¹⁷⁰ Ibid., 101.

podstatnější než vojenské vztahy s Kubou. Již před převratem se na začátku roku 2002 začaly v americkém tisku objevovat zprávy o Chávezově možné podpoře kolumbijských povstalců a v Bílém domě se tou dobou otevřeně hovořilo o vlivu Venezuely na bezpečnost v hemisféře.¹⁷¹ Pro americké zájmy byl důležitý podíl Venezuely na Plan Colombia, jelikož její hranice s Kolumbií představuje významnou tranzitní trasu kokainu a heroinu dopravovaného do USA. V srpnu 2005 však Chávez tuto spolupráci přerušil, jelikož tvrdil, že Američané udržují na území Venezuely špióny skrz Národní úřad pro kontrolu obchodu s drogami.¹⁷² Od následujícího roku proto americké Ministerstvo zahraničí začalo označovat Venezuelu jako zemi, která dostatečně nespolupracuje na protiteroristických opatřeních a již tvrdilo, že Venezuela má status bezpečného útočiště pro kolumbijské a další teroristy (hlavní z uváděných skupin byla baskická ETA), mimo jiné díky snadné dostupnosti cestovních a dalších identifikačních dokumentů. Ve stejném roce proto USA uvalily embargo na veškerý komerční obchod se zbraněmi do Venezuely.¹⁷³

Venezuela tedy komplikovala boj proti „narkoteroristům“ jako takový, situace však získala nový rozměr s krizí v roce 2008. Dne 1. dubna 2008 totiž kolumbijské vzdušné síly zaútočily na teroristický tábor na území Ekvádoru a zabily 25 osob včetně druhého nejvyššího velitele FARC, Raúla Reyese (původním jménem Luis Edgar Devia Silva). Tento útok okamžitě vyvolal mezinárodní krizi, ve které jej Ekvádor označil za porušení své suverenity. Kolumbie se naopak bránila ústy ministra zahraničí, Fernanda Arauja Perdoma, že se jednalo o sebeobranu, neboť teroristé na jeho zemi z těchto oblastí útočí. Je tedy zjevné, že Kolumbie použila logiku Války proti teroru a preventivních útoků. Washington vzápětí tuto argumentaci podpořil a útok označil za oprávněný. Venezuela zareagovala na celou situaci nejostřeji, uzavřela ambasádu v Bogotě a Chávez nařídil přesun deseti armádních praporů na hranice s Kolumbií. Také Nikaragua přerušila s Kolumbií diplomatické styky, situaci odsoudila i Bolívie a Kuba a v regionu panovalo všudypřítomné rozhořčení. Celou krizi se podařilo vyřešit až na půdě OAS 17. dubna téhož roku, kdy organizace útok odsoudila jako neopodstatněný a Kolumbii varovala před podobným počínáním v budoucnu. Prezident Uribe se následně veřejně Ekvádoru omluvil a andská krize byla v podstatě zažehnána.¹⁷⁴

¹⁷¹ Clement, Christopher I., „Confronting...“, 67.

¹⁷² Sullivan, Mark P., „Venezuela...“, 28.

¹⁷³ Ibid., 36.

¹⁷⁴ Emerson, Guy R., „Radical...“, 47-51.

Tato situace je pro nás důležitá ze dvou důvodů. V první řadě se ukázala ochota Venezuely eskalovat napětí a lze jen debatovat o možných scénářích konfliktu, kdyby se nepodařilo zjednat nápravu. Můžeme spekulovat o tom, zda Chávez předpokládal mírové řešení kvůli kritice Kolumbie napříč regionem a proto si mohl dovolit přemístit jednotky, jelikož vlastně ozbrojený konflikt ve skutečnosti nečekal a chtěl jen demonstrovat svou sílu. Každopádně se jednalo o poměrně prudké gesto. Za druhé dále uvidíme, jaký význam měla dohra celého ekvádorského incidentu kvůli objeveným tajným dokumentům FARC.

V napadeném táboře totiž získala kolumbijská zásahová jednotka počítače a paměťová zařízení s velkým objemem e-mailové komunikace FARC a dalších dokumentů, na jejich základě vyšly najevo pravděpodobné Chávezovy vazby na teroristické skupiny. Nejprve se objevily kusé informace a komentáře v tisku. Kompletní obsah dokumentů můžeme nyní sledovat v publikaci zpracované Mezinárodním institutem pro strategická studia (The International Institute for Strategic Studies, dále IISS). Chávez byl dle IISS v kontaktu s FARC od roku 2002, zejména z iniciativy organizace. Mezi lety 2004 a 2006 došlo k omezení kontaktu, ale následně v letech 2006 a 2007 se znovu obě strany sblížily. Chávez mimo jiné povolil FARC pobyt na území Venezuely a nabídl mu finanční podporu v podobě 300 milionů dolarů, z čehož dle dokumentů proběhlo dodání minimálně 50 milionů. Dokumenty také odhalily vazby FARC na ekvádorskou vládu, například financováním Correovy předvolební kampaně v roce 2006 pomocí 400 tisíc dolarů.¹⁷⁵

Tato studie od IISS a celý případ takzvaných „FARC Files“ je však do určité míry kontroverzní, neboť proběhla debata ohledně jejich pravosti a Chávez je v nich například zmiňován pod pseudonymem.¹⁷⁶ Ačkoli mezi předáním dat Kolumbijci Interpolu uběhla podezřele dlouhá doba, expertní skupina potvrdila, že se s nimi nemanipulovalo, ale nemohla potvrdit, že jejich obsah není lživý. Je však důležité si povšimnout, že Chávez na summitu EU a Latinské Ameriky 16. května 2008 v Limě vystupoval až podezřele smířlivě. USA mohly na základě dokumentů oficiálně označit Venezuelu za stát sponzorující terorismus, a ačkoli o to někteří republikánští

¹⁷⁵ Inkster, Nigel, „The FARC File: Venezuela, Ecuador and the Secret Archive of ‚Raúl Reyes‘ – Launch Remarks“, *The International Institute for Strategic Studies* (10. 5. 2011), <http://www.iiss.org/publications/strategic-dossiers/the-farc-files-venezuela-ecuador-and-the-secret-archive-of-ral-reyes/executive-summary/> (staženo 4. 2. 2012).

¹⁷⁶ Viz např. Grandin, Greg; Tinker Salas, Miguel, „What the Farc files really reveal“, *The Guardian* (10. 5. 2011), <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/cifamerica/2011/may/10/farc-files-colombia-venezuela> (staženo 8. 2. 2012).

kongresmani usilovali, Spojené státy zřejmě strategicky nevyužily tuto do určité míry zpochybnitelnou záminku, aby riskovaly ohrožení dovozu ropy.¹⁷⁷

Vzhledem k nedostatku odtajněných vládních dokumentů a pochybné důvěryhodnosti informací o FARC je těžké z pozice vnějšího pozorovatele určit, jaké důkazy přesně americké tajné služby o narkoteroristickém působení ve Venezuele měly. Na druhou stranu se informace o výcvikových střediscích v odlehlých venezuelských regionech jeví jako poměrně rozšířené¹⁷⁸ a Chávezova rétorika jeho sympatie s teroristickými skupinami potvrzovala. „Narkoterorismus“ je totiž také spojován s domorodým obyvatelstvem v Andách a podle domorodých aktivistů se Washington snažil Indiány zobrazovat jako destabilizující sílu v regionu. To je však v rozporu s Chávezovou politikou značně zaměřenou na práva domorodých skupin, která například ukotvil v ústavě, a jejich emancipaci podporovanou státními programy.¹⁷⁹ Snahy o vymýcení koky (zejména v rámci Plan Colombia) mohou být vnímány jako útoky na domorodé obyvatelstvo a Chávez proto tyto kroky kritizoval a nařkl USA z militarizace regionu.¹⁸⁰ Na druhou stranu v kritickém momentě po objevení dokumentů svou rétoriku zmínil a v červnu 2008 dokonce veřejně apeloval na FARC, aby ukončil svůj ozbrojený boj a propustil rukojmí.¹⁸¹¹⁸²

4.3 Zhodnocení Venezuely jako bezpečnostní hrozby

Jak jsme tedy viděli na základě výše uvedených informací, v bezpečnostních otázkách můžeme postoj Venezuely vyhodnotit jako pro USA značně znepokojující. Chávezův kontakt s nepřátelskými státy a jeho pravděpodobná podpora, nebo alespoň poskytování útočiště teroristickým skupinám byla v ostrém rozporu s Bushovou Válkou proti teroru a jeho spojenectví s Kolumbií. Jenny Nielsen se zabývá otázkou, zda

¹⁷⁷ „Just how much help has Hugo Chávez given to Colombia's guerrillas?“, *The Economist* (22. 5. 2008), <http://www.economist.com/node/11412645> (staženo 4. 2. 2012).

¹⁷⁸ Na tomto místě stojí za zmínku práce španělského investigativního novináře s pseudonymem Antonio Salas. Šest let (2004-2010) žil infiltrovaný mezi teroristickými skupinami, mimo jiné ve Venezuele, na základě čehož vydal v roce 2011 knihu: Salas, Antonio, *El Palestino* (Barcelona: Temas de Hoy, 2011). O rok dříve dokumentární film pod stejným názvem. Jeho práce je sice kontroverzní, ale je nutno podotknout, že jeho dřívější publikace o hnutí skinheads a o obchodu se ženami figurovaly jako důkazní materiál v několika soudních případech. Proto působí svědectví o výcvikových táborech ve Venezuele minimálně jako další motiv k důvodnému podezření o Venezuele jako o významné teroristické základně.

¹⁷⁹ Kozloff, Nikolas, *Hugo...*, 134-136.

¹⁸⁰ *Ibid.*, p. 149.

¹⁸¹ Sullivan, Mark P., „Venezuela...“, 16.

¹⁸² Pro dokreslení Chávezova dlouhodobého vztahu k teroristům je záhodno poznamenat, že například v roce 2009 vyjádřil své uznání jednomu z nejznámějších teroristů 20. století, Carlosu Iliči Ramírezovi, kterého nazval „revolučním bojovníkem“. Viz „Chávez elogia al terrorista Carlos "El Chacal" y lo llama "verdadero revolucionario"“ (20. 11. 2009), <http://www.youtube.com/watch?v=LLEmT1gkxUM> (poslední přístup 3. 4. 2012)

Chávez představuje pro USA bezpečnostní hrozbu, a tvrdí, že pouhý kritický postoj Cháveze vůči Spojeným státům a jeho nadřování nepřátelským zemím pro to není dostatečným argumentem. Pokud se však podle autorky najdou dostatečné prověřené důkazy o jeho podpoře teroristických skupin, bylo by možné potvrdit, že je do určité míry regionální hrozbou.¹⁸³

Max Manwaring, profesor na Institutu strategických studií na vojenské univerzitě U.S. Army War College, označuje Chávezovo počínání za asymetrickou válku čtvrté generace, ve které venezuelský prezident využívá slov a představ, zabývá se legitimitou vládnoucích skupin a lze ji vyhrát „změnou politicko-psychologických faktorů, které jsou nejvíce relevantní v cílové kultuře.“¹⁸⁴ Chávez je podle něj tedy chytrým protivníkem, který namísto přímé konfrontace usiluje o všelidovou válku a destabilizaci regionu tak, aby ho mohl přetvořit v revolučním duchu. Takovýto populistický vůdce radikalizující region se proto dle Manwaringa může stát potenciálně reálnou bezpečnostní hrozbou.¹⁸⁵

Hlavní věc, kterou si můžeme být jisti, je, že ač se chová Chávez jakkoli populisticky, není hloupým a iracionálním soupeřem USA. V některých zmíněných otázkách může minimálně vyvolat ve Spojených státech bezpečnostní obavy. Pokud však dojde k situaci, ve které je konfrontace nebezpečná a hrozí vypuknutí opravdového válečného konfliktu, jako tomu bylo v případě kolumbijské krize a následně „FARC Files“, své chování obvykle zmírní. Lze tedy tvrdit, že v bezpečnostních otázkách přinesla Chávezova vláda určitá rizika, ale není jasné, do jaké míry by byl bolívarovský prezident ochoten ohrozit USA přímo. Nelze totiž očekávat, že by se jakožto chytrý protivník vrhl do válečného konfliktu se soupeřem o tolik silnějším, jako jsou Spojené státy, jelikož by vojenskou silou neměl šanci zvítězit. Jeho hlavní moc tedy opravdu spočívá hlavně ve zpochybňování idejí soupeře a nabízení alternativ.

5. Postoj Kanceláře pro západní hemisféru a prosazování demokracie ve Venezuele

V předchozích kapitolách jsme se pokusili určit, ve kterých oblastech mohla politika Hugo Cháveze vést k ohrožení národních zájmů USA. Z velké části jsme mohli zhodnotit, že se Chávez chová poměrně racionálně, zejména kvůli své závislosti na

¹⁸³ Nielsen, Jenny, „Inconvenient Thorn or International Security Threat?“, *Peace Review: A Journal of Social Justice*, Vol. 21, Iss. 1 (2009), 95-99.

¹⁸⁴ Manwaring, Max G., „Venezuela's Hugo Chávez, Bolivarian Socialism and Asymmetric Warfare“, *Strategic Studies Institute* (October 2005): 10,

<http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/summary.cfm?q=628>, (staženo 10. 11. 2011).

¹⁸⁵ *Ibid.*, 4-20.

USA jako hlavním odběrateli ropy, a jeho rétorické konfrontace mu spíše mají zajistit popularitu na domácí půdě a u ideologicky spřízněných vlád. Jak jsme si ale vymezili v teoretické části práce především skrze názor Henryho Naua, prosazování demokracie vychází z kombinace národních zájmů a ideologie, proto se nyní stručně podíváme na to, jak mohlo ideologické složení Bushovy administrativy vnímání námi popsaných potenciálních hrozeb zkreslit. Navíc dle názoru Roberta Pastora nelze rozlišit objektivní a subjektivní bezpečnostní hrozbu v Latinské Americe, ale záleží vždy na posouzení dané administrativy.¹⁸⁶

Celkově je známo, že Bushova administrativa byla převážně neokonzervativní a z nejdříve postavených osob se vymykal snad jen Colin Powell. Neokonzervatismus ovlivnil zahraniční politiku USA, která právě podle Pelega vycházela spíše z vlastní ideologie než z faktů. Peleg pak neokonzervatismus definuje jako „středopravicovou nacionální ideologii, která zdůrazňuje americkou výjimečnost a vyžaduje, aby Spojené státy jednaly, případně i vojensky a unilaterálně, za účelem ustavení hegemonické kontroly v zahraničí.“¹⁸⁷ Černobílé vidění světa neokonzervativců a tíhnutí k prosazování změny nepříznivých režimů v duchu Reaganovy doby pak můžeme pozorovat v umocněné podobě u personálu Kanceláře pro západní hemisféru (Bureau of Western Hemisphere Affairs) Ministerstva zahraničí.

Kancelář byla za George W. Bushe obsazena úředníky se zkušenostmi z Latinské Ameriky sedmdesátých a osmdesátých let. Lze jmenovat zejména ředitele úřadu Otto Reicha, jeho následovníka Rogera Noriegu, dále pak velvyslance ve Venezuele Charlese Shapira a jeho nástupce od roku 2004 Williama Brownfielda, včetně dalších členů administrativy jako Bushova poradce Elliota Abramse, velvyslance při OSN a pozdějšího velvyslance v Iráku Johna Negroponteho a Luigiho Einaudiho, který mezi lety 2000 a 2005 zastupoval USA v OAS.¹⁸⁸ První tři jmenovaní pak podle odtajněných dokumentů měli před venezuelským převratem v roce 2002 několik schůzek s jeho vůdcem, Pedrem Carmonou.¹⁸⁹ Mnoho autorů zdůrazňuje povahu ředitele Kanceláře Otto Reicha, který se postavil do role nesmlouvavého kritika Venezuely, jako důležitý faktor radikalizace postoje úřadu. Jeho působení v Bushově administrativě bylo od počátku kontroverzní, vzhledem k tomu, že senátní komise v lednu 2002 zamítla jeho jmenování do funkce, což Bush obešel jeho dočasným jmenováním na dobu jednoho

¹⁸⁶ Pastor, Robert A. *Exiting...*, 27.

¹⁸⁷ Peleg, Ilan, *The Legacy...*, 3-4.

¹⁸⁸ Golinger, Eva, *Bush...*, 17.

roku a poté ho jmenoval zvláštním poradcem pro Latinskou Ameriku. Otto Reich v roce 2004 rezignoval a odešel do soukromé sféry.¹⁹⁰ Kromě informací o jeho stycích s venezuelskou opozicí jeho postoj vůči Chávezovi dokresluje článek, který publikoval v roce 2005. Spojenectví Cháveze a Fidela Castra nazývá osou zla, se kterou se Spojené státy musí co nejdříve vypořádat. Označuje je za hrozbu míru v regionu, která si vybrala za cíl slabé státy jako Bolívii a Nikaraguu, ve které usiluje o „trockistickou subverzi.“ Reich v článku dále volá po odstranění této „osy subverze,“ než se jí podaří rozvrátit demokracii v regionu a vlastně tak navrhuje preventivní útok.¹⁹¹ Reich proto rozhodně nevytváří dojem pragmatického politika, který by chladně kalkuloval národní zájmy USA, ale spíše si uchoval černobílé prizma studené války. Poměrně radikální postoj Kanceláře vůči Latinské Americe ještě přetrval s jeho nástupcem Rogerem Noriegu, k výraznému zmírnění kurzu došlo až s nástupem Thomase Shannona do čela Kanceláře v roce 2005. Ten pak například nazval rok 2007 rokem angažovanosti („year of engagement“), v jehož rámci vyslovil nabídku spolupracovat s kýmkoli, kdo k tomu projeví ochotu.¹⁹² Shannon například po Chávezově znovuzvolení v roce 2006 reagoval vyrovnaně a řekl, že USA nechtějí mít s Venezuelou konfrontační vztah.¹⁹³ Paradoxně tedy vidíme, že administrativa začala být ideologicky smířlivější v době, kdy se objevovaly například znepokojivé informace o bezpečnostních otázkách ve Venezuele.

Můžeme tedy konstatovat, že v období vlády George W. Bushe už se Washington neřídil radou Clintonova velvyslance ve Venezuele, Johna F. Maista, ohledně Chávezovy politiky: „Sledujte, co dělá, ne, co říká.“¹⁹⁴ William LeoGrande celkově kritizuje Bushův postoj vůči Venezuele jako zbytečně konfrontační s nedostatkem pochopení pro problémy regionu, které vedly k vlně vzestupu levicových vlád. Tvrdí doslova, že: „Bushův tým zareagoval stejně jako tomu bylo u Sandinistů a Fidela Castra v 80. letech, které [tehdejší administrativa] viděla jako zdroj chaosu ve Střední Americe spíše než aby ten chaos vnímala jako ukazatel sociálních a politických problémů regionu. Odpověděli, jako to udělali v 80. letech, politikou zaměřenou na potírání symptomů, zatímco ignorovali skryté příčiny.“¹⁹⁵ K tomuto názoru se můžeme do určité míry přiklonit, jelikož se opravdu na základě dříve uvedených informací zdá, že

¹⁸⁹ Ibid., 13.

¹⁹⁰ Golinger, Eva, *The Chávez...*, 59.

¹⁹¹ Reich, Otto. „Latin America's Terrible Two“, *National Review*, Vol. 57, Iss. 6 (2005): 32-34.

¹⁹² Emerson, Guy R. „Radical...“, 39.

¹⁹³ LeoGrande, William M. „A Poverty...“, 381.

¹⁹⁴ Ibid., 371.

¹⁹⁵ Ibid., 376.

prosazování demokracie ve Venezuele bylo zaměřené na prosazení Spojenými státy schvalovaného modelu liberální demokracie, aniž by USA připustily, že by případně mírně odlišná forma politického uspořádání mohla přinést úlevu přetrvávajícím problémům regionu.

V intenzivnějších snahách o prosazování demokracie ze strany USA tedy můžeme vidět určitou počáteční fázi paniky po nástupu výrazně nepřátelského prezidenta ve Venezuele. S postupujícím časem mohl Hugo Chávez vzbudit v některých oblastech národních zájmů USA důvodné obavy. Na počátku jeho vlády se však takovéto důvody ještě převážně neobjevily. Rétorická konfrontace ze strany představitelů USA spolu s tichou podporou převratu v roce 2002 se ukázaly kontraproduktivní, jelikož vedly ke zhoršení vztahů mezi USA a Venezuelou. Závěrem tedy vyvstávají pochyby, zda byla zvolená forma zasahování do vnitřního dění Venezuely pomocí nástroje prosazování demokracie vhodně zvoleným krokem a zda by pragmatičtější pohled Bushovy administrativy naopak alespoň trochu předešel některým hrozbám ze strany Huga Cháveze.

Závěr

V této bakalářské práci jsme se zabývali vztahem mezi prosazováním demokracie ve Venezuele a ohroženými americkými národními zájmy za vlády George W. Bushe. Jak jsme si na začátku práce vymezili, prosazování demokracie vychází na jedné straně z historicky dané identity Spojených států, ale reaguje i na vnímané hrozby pro americké národní zájmy v daných státech. Hugo Chávez skutečně svou ostrou rétorikou a kritikou Spojených států vytvářel dojem bojovníka proti „americkému imperialismu“. Z námi představených informací je nicméně patrné, že Chávezova domnělá hrozba byla daleko komplikovanější, než by se na první pohled mohlo zdát.

V první řadě jsme se zabývali ropnou politikou Venezuely, jejíž dodávky jsou pro energetickou bezpečnost Spojených států natolik důležité. Hugo Chávez za své vlády dostal pod kontrolu státní ropnou společnost PdVSA, která od 70. let fungovala v podstatě jako „stát ve státě“ a měla jasné vazby na USA. Jak jsme však mohli vidět, Chávez získal společnost pod svůj naprostý vliv až hromadným propouštěním v roce 2003, které reagovalo na stávkou společnosti mezi prosincem 2002 a únorem 2003. PdVSA již dříve pro svou cenovou politiku a vliv oligarchů ztratila legitimitu v očích chudé veřejnosti a kroky Cháveze jsme do určité míry zhodnotili jako pochopitelné.

Jeho ropná diplomacie sice podporuje ideologicky spřízněné vlády v regionu, jedná se však spíše o populistické gesto, než o reálné ohrožení dodávek do USA. Chávez provedl od roku 2006 zásadní znárodnování zahraničních ropných společností, tyto případy se nicméně řeší mezinárodní arbitráží s určitým úspěchem žalujících firem. Co je hlavní, venezuelský prezident neohrozil stabilitu dodávek ropy do USA, které jsou na nich kvůli své energetické nesoběstačnosti závislé. Jediný výkyv proběhl během již zmiňované stávky, ale na ní se paradoxně podílely organizace s vazbami na Spojené státy, Fedecámaras a CTV. Chávez se vlastně ukázal jako poměrně racionální obchodní partner, pro kterého je nejvýhodnější se Spojenými státy nadále s ropou obchodovat.

Jak jsme dále v této práci posoudili, Venezuela neměla výrazný negativní vliv ani na ekonomickou integraci Latinské Ameriky. Dlouho připravovaný projekt FTAA selhal zejména díky neshodám mezi jednajícími státy, především kvůli neústupnosti USA a neochotě Brazílie přijmout jimi navrhované nevýhodné podmínky. Hugo Chávez sice na jednotlivých summitech hřimal o vykořisťovatelském neoliberalismu, opět se však jednalo spíše o gesto k upevnění vlastní popularity. Jeho integrační projekt ALBA sice nabízí socialistickou alternativu k ekonomické integraci podle představ USA, jeho reálné dopady jsou ale pro USA zanedbatelné.

Bezpečnostní problematika mohla po nástupu Cháveze představovat pro USA největší výzvu. George W. Bush ve své zahraniční politice a ve Válce proti teroru kladl na národní bezpečnost velký důraz a proto není divu, že Chávezovo jednání v této oblasti vyvolávalo obavy. Věnovali jsme se Chávezovým kontaktům se státy „osy zla“ a s teroristickými organizacemi, otázka Kuby má nicméně k reálné bezpečnostní hrozbě v současnosti daleko. Zejména však události roku 2008, kdy eskalovalo napětí ve vztahu s Kolumbií, hlavním partnerem USA v regionu, a objevily se dokumenty o působení FARC na území Venezuely a Chávezově podpoře pro tuto teroristickou organizaci, zdůraznily tuto oblast americko-venezuelských vztahů jako nejohroženější. Jak jsme viděli, na rozdíl od předchozích „třecích ploch“ mezi oběma státy, může být bezpečnostní hrozba plynoucí z podpory teroristických skupin nejzávažnější hrozbou Chávezovy vlády vzhledem k USA, pokud se však všechny informace dostatečně potvrdí.

Navýšení financování projektů prosazování demokracie ve Venezuele tedy mělo určité opodstatnění v ohrožených národních zájmech. Na druhou stranu námi zmiňované problémy jsou záležitostí především Bushova druhého funkčního období a Chávezův postoj vůči USA se výrazně vyhroutil po neúspěšném pokusu o jeho svržení

v roce 2002. Snaha o změnu režimu, kterou Spojené státy tiše podporovaly, se proto ukázala pro americké zájmy jako značně kontraproduktivní a navýšení objemu financí pro projekty na podporu demokracie v zemi v prvních letech Bushovy vlády vypovídají o značně panické reakci na levicového a radikálně řečnického prezidenta.

Netolerantní postoj k jiným formám demokracie, než je liberální forma přítomná v USA, však poměrně jasně vykresluje personální složení administrativy pro západní hemisféru. Bushův chránělec, Otto Reich, který volal po preventivním odstranění „osy zla“ v podobě Cháveze a Castra, je ukázkovým příkladem člověka s černobílým viděním studené války. Zmírnění pohledu Kanceláře pro západní hemisféru tak přišlo až s novým ředitelem Thomasem Shannonem v roce 2006. Dostáváme se tedy k zajímavému obrazu, kdy po nástupu Bushe mladšího do úřadu prezidenta došlo k navýšení angažovanosti ve Venezuele v podobě prosazování demokracie. V tuto dobu se však jednalo spíše o neschopnost rozlišit skutečně ohrožené národní zájmy od rétoriky, čímž se také administrativa odlišila od předchozího Clintonova kurzu. Tato snaha měla nepříznivé dopady v podobě Chávezovy větší radikálnosti po neúspěšném převratu. Naopak se stoupající bezpečnostní hrozbou se v administrativě objevilo více pragmatičnosti.

Případ Venezuely nám tedy skutečně umožnil pozorovat určitou nevoli americké administrativy oddělovat rétoriku a domácí problémy jejich zahraničních protihráčů od pragmatické kalkulace národních zájmů. Naše závěry nevedou k tomu, že bychom si snad Hugo Cháveze dovolili označit za naprosto demokratického prezidenta a jeho politiku jako prospěšnou pro Venezuelu. Svědčí však o tom, že Válka proti teroru Bushově administrativě zamezila vnímat hlubší podstatu problémů v regionu a státy rovnou rozdělovala na přátelské a nepřátelské. V dění ve Venezuele bychom tedy našli důvody pro zvýšené prosazování demokracie. Bushova administrativa se však snažila v první řadě zbavit člověka, kterého vnímala v duchu starého paradigmatu, a neuváženou podporou puče tak přispěla k radikalizaci Chávezových postojů.

Závěry této práce celkově ilustrují přetrvávající nedostatek vnímavosti USA vůči Latinské Americe. Vlna nové levice zaskočila Bushe o to více, že černobílé vidění světa jeho administrativě znesnadňovalo porozumění alternativním levicovým formám vlády. Lze však pozorovat, že značné přehlížení regionu ze strany Spojených států je kontinuálním trendem od skončení studené války, a ačkoli nástup George W. Bushe do funkce prezidenta USA nejprve sliboval oživení zájmu o dění na polokouli, události jedenáctého září a důraz na bezpečnost zamezily budování citlivého přístupu vůči

socioekonomickým problémům Latinské Ameriky. Jak tato práce naznačila, případné hrozby v regionu bývají často spojeny s hluboko zakořeněnými problémy, jako jsou chudoba a sociální nerovnost. Závěrem si můžeme dovolit tvrdit, že aby Spojené státy zajistily příznivý vývoj v sousedním regionu, musí k němu přistupovat co nejkompaktněji a začít chápat symptomy problémů ve spojení s jejich příčinami.

Summary

This Bachelor thesis is a case study on democracy promotion in American foreign politics. It focuses on the administration of George W. Bush and its relations with Hugo Chavez's Venezuela. The main aim of this work is to analyze to what extent democracy promotion served as a tool for the protection of American national interests, which were potentially threatened by the steps of the rhetorically very anti-American Venezuelan President.

The first part focuses on democracy promotion as a specific feature of the American foreign politics. Providing an insight into the debate between the view of spreading democracy as a traditional value and global mission of the United States on one hand, and its role as a certain "veil" of promoting national interests abroad on the other, the chapter concludes that the national interests do affect the intensity of democracy promotion abroad. In the following chapter an overview of democracy promotion by the administration of George W. Bush in Venezuela is mapped. There was a visible panic at the beginning of Bush's first term followed by sharp increase in the funding of democracy promotion in the country. The amount of money provided was increasing continuously. But the American silent support of the unsuccessful coup against Chavez and the following oil strike proved to be above all important as it led to obvious worsening of relations between the two states.

The second main part of the thesis analyses how real the threats of American national interests by Chavez were, as they could have been the basis for increased democracy promotion in Venezuela. The chapters included in this section cover three main areas of concern: the oil politics of Hugo Chavez, his influence on economic integration in Latin America, and his potential as a security threat. The work shows that Chavez is considerably rational when it comes to a real escalation of conflict. He has changed the course in oil politics in Venezuela, but he has not cut the supply of oil to the USA as he is actually aware of his own need for the American stable demand. In the case of economic integration, the paper gets to the conclusion that Chavez has provided an ideological alternative to the U.S. vision of Latin American integration. Nevertheless, the FTAA process failed for many other reasons and the overall impact of Chavez's integration projects was not too considerable. The security issues might be perceived as the most serious threat, especially when taking into account the security prioritization in the Bush Doctrine. Information on Chavez's contacts with FARC and

terrorists together with his ties to the “axis of evil” rose to particular importance during Bush’s second term. In the last chapter, the thesis briefly shows how the Bureau of Western Hemisphere Affairs stressed the threats posed by Chavez.

This work concludes that there were some real issues brought by Hugo Chavez that could have constituted a threat to the American national interests. However, these appeared mostly later in Chavez’s presidency. The initial panic on the part of the American administration with heightened democracy promotion in Venezuela proved to be counterproductive as the events of 2002 led to considerable worsening of the relations between the two states. Therefore, there was a certain misunderstanding on the part of the Western Hemisphere Bureau caused by the prevailing paradigm of the cold war. The paper suggests that a more sensitive approach towards Latin America is needed in order to properly understand its underlying problems.

Použitá literatura

Primární zdroje

Oficiální dokumenty vlády USA

National Energy Policy Development Group, *National Energy Policy: Report of the National Energy Policy Development Group* (May 2001): Viii-X, www.ne.doe.gov/pdfFiles/nationalEnergyPolicy.pdf (staženo 10. 3. 2012).

The White House, „The National Security Strategy of the United States of America,“ (September 2002): 19, <http://georgewbush-whitehouse.archives.gov/nsc/nss/2002/index.html> (staženo 12. 10. 2011).

Data

„Petroleum and Other Liquids, Company Level Imports Archives: Historical Imports by Month Including Final Revisions: 2001, 2004, 2006“, *U.S. Energy Information Administration*, <http://www.eia.gov/petroleum/imports/companylevel/archive/> (staženo 3. 3. 2012).

Sekundární zdroje

Knihy

Cox, Michael; Ikenberry, John; Inoguchi, Takashi, eds., *American Democracy Promotion. Impulses, Strategies, and Impacts* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 368 s.

Fukuyama, Francis, *Konec dějin a poslední člověk* (Praha: Rybka, 2002), 379 s.

Golinger, Eva, *Bush Vs. Chávez: Washington's War on Venezuela* (New York: Monthly Review Press, 2008), 175 s.

Golinger, Eva, *The Chávez Code: Cracking US Intervention in Venezuela* (Northampton: Olive Branch Press, 2006), 224 s.

Kelly, Janet; Romero, Carlos A., *The United States and Venezuela: Rethinking a Relationship* (New York: Routledge, 2002), 167 s.

Kozák, Kryštof; Lepš, Jakub; Thim, Michal, eds., *Zahraniční politika USA na začátku 21. století* (Praha: Asociace pro mezinárodní otázky, 2009), 308 s.

Kozloff, Nikolas, *Hugo Chávez: Oil, Politics, and the Challenge to the U.S.* (New York: Palgrave Macmillan, 2006), 262 s.

Kozloff, Nikolas, *Revolution! South America and the Rise of the New Left* (New York: Palgrave Macmillan, 2008), 249 s.

Lansford, Tom; Watson, Robert P.; Covarrubias, Jack, eds., *America's War on Terror* (Farnham: Ashgate Publishing Limited, 2009), 312 s.

Lawler, Peter. A.; Schaefer, Robert M., eds., *American Political Rhetoric: A Reader* (Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2001), 382 s.

Lipset, Seymour M., *Dvousečná zbraň: rub a líc americké výjimečnosti* (Praha: Prostor, 2003), 380 s.

Pastor, Robert A., *Exiting the Whirlpool: U.S. Foreign Policy Toward Latin America and the Caribbean* (Boulder: Westview Press, 2001), 334 s.

Peleg, Ilan, *The Legacy of George W. Bush's Foreign Policy: Moving Beyond Neoconservatism* (Philadelphia: Westview Press, 2009), 202 s.

Prestowitz, Clyde, *Rogue Nation: American Unilateralism and the Failure of Good Intentions* (New York: Basic Books, 2003), 328 s.

Prevost, Gary; Oliva Campos, Carlos, eds., *The Bush Doctrine and Latin America* (New York: Palgrave Macmillan, 2007).

Salas, Antonio, *El Palestino* (Barcelona: Temas de Hoy, 2011), 670 s.

Časopisecké články

Clement, Christopher I., „Confronting Hugo Chávez: United States "Democracy Promotion" in Latin America“, *Latin American Perspectives*, Vol. 32, No. 3 (2005): 60-78.

Baigell, Matthew, „Territory, Race, Religion: Images of Manifest Destiny“, *Smithsonian Studies in American Art*, Vol. 4, No. 3 (1990): 2-21.

Cole, N. Scott, „Democracy Promotion: Hugo Chavez and President Bush's Credibility Gap: The Struggle Against U.S.“, *International Political Science Review*, Vol. 28, No. 4 (2007): 493-507.

Feinberg, Richard E., „Regionalism and Domestic Politics: U.S.-Latin American Trade Policy in the Bush Era“, *Latin American Politics and Society*, Vol. 44, No. 4 (Winter, 2002): 127-152.

Hylt, Forrest, „Plan Colombia: The Measure of Success“, *Brown Journal of World Affairs*, Vol. 16, Iss. 1 (2010): 99-115.

LeoGrande, William M., „A Poverty of Imagination: George W. Bush's Policy in Latin America“, *Journal of Latin American Studies*, Vol. 39, No. 2, (2007): 355-385.

Manwaring, Max G., „Venezuela's Hugo Chávez, Bolivarian Socialism and Asymmetric Warfare“, *Strategic Studies Institute* (October 2005), <http://www.strategicstudiesinstitute.army.mil/pubs/summary.cfm?q=628>, p. 10 (staženo 10. 11. 2011).

Nielsen, Jenny, „Inconvenient Thorn or International Security Threat?“, *Peace Review: A Journal of Social Justice*, Vol. 21, Iss. 1 (2009), 95-99.

Phillips, Nicola, „U.S. Power and the Politics of Economic Governance in the Americas“, *Latin American Politics and Society*, Vol. 47, No. 4 (Winter 2005): 1-25.

Reich, Otto. „Latin America’s Terrible Two“, *National Review*, Vol. 57, Iss. 6 (2005): 32-34.

Sanders, Ronald, „Venezuela in the Caribbean: Expanding its Sphere of Influence“, *The Round Table*, Vol. 96, No. 391 (2007): 365-376.

Walton, Michael, „Neoliberalism in Latin America: Good, Bad, or Incomplete?“, *Latin American Research Review*, Vol. 39, No. 3 (2004): 165-183.

Wiseman, Colin; Beland, Daniel, „The Politics of Institutional Change in Venezuela: Oil Policy During the Presidency of Hugo Chávez“, *Canadian Journal of Latin American & Caribbean Studies*, Vol. 35, No. 70 (2010): 141-164.

Zprávy amerického Kongresu, odborných skupin a organizací

Alvarez, Cesar J.; Hanson, Stephanie, „Venezuela’s Oil Based Economy“, *Council on Foreign Relations*, (last updated: 9. 2. 2009), <http://www.cfr.org/economics/venezuelas-oil-based-economy/p12089#p7> (staženo 10. 3. 2012).

„Country Analysis Briefs: Venezuela“, *U.S. Energy Information Administration* (last updated: March 2011), <http://www.eia.gov/countries/cab.cfm?fips=VE> (staženo 25. 2. 2012).

Deutsch, John; Schlesinger, James R. et al., „National Security Consequences of U.S. Oil Dependency, Task Force Report No. 58“, *Council on Foreign Relations* (October 2006), <http://www.cfr.org/energy-security/national-security-consequences-us-oil-dependency/p11683> (staženo 10. 3. 2012).

Gratius, Susanne, „Assessing Democracy Assistance: Venezuela“, *FRIDE* (May 2010).

Hornbeck, J. F.; Cid, Marisabel, „U.S.-Latin America Trade: Recent Trends“, *Congressional Research Service* (18. 7. 2008), [wlstorage.net/file/crs/98-840.pdf](http://www.wlstorage.net/file/crs/98-840.pdf) (staženo 15. 3. 2012).

Jenny, Frederic, „Energy security: a market oriented Approach“, paper presented to the OECD Forum, 2007 on Innovation, Growth and Equity (Paris: 14.-15. 5. 2007).

„Plan Colombia: Drug Reduction Goals Were not Fully Met, but Security Has Improved; U.S. Agencies Need More Detailed Plans for Reducing Assistance“, United States Government Accountability Office (October 2008).

Rosales, Osvaldo; Kuwayama, Mikio et al., „Latin America and the Caribbean in the World Economy: Crisis and opportunities for regional cooperation“, *ECLAC* (Santiago: United Nations, 2009), 56, http://www.eclac.org/publicaciones/xml/2/34332/Latin_America_and_the_caribbean_in_the_world_economy_vf.pdf (staženo 16. 3. 2012)

Shore, Joanne; Hackworth, John, „Crude Oil Production Loss Impacts of the Venezuelan Crude Oil Production Loss“, *U.S. Energy Information Administration* (1. 9.

2003),
http://205.254.135.7/pub/oil_gas/petroleum/feature_articles/2003/venezuelan/vzimpacts.htm (staženo 15. 1. 2012).

Sullivan, Mark P.; Rush, Rebecca G.; Ribando Seelke, Clare, „Latin America: Energy Supply, Political Developments, and U.S. Policy Approaches“, *Congressional Research Service* (23. 4. 2008): 1, wlstorage.net/file/crs/RL33693.pdf (staženo 4. 2. 2012)

Sullivan, Mark P., „Venezuela: Issues in the 111th Congress“, *Congressional Research Service* (24. 11. 2010): 21, fpc.state.gov/documents/organization/139255.pdf (staženo 4. 2. 2012).

„United States Economic Assistance to Venezuela, FY2001 to FY2010“, *USAID Economic Analysis and Data Services* (4. 1. 2012), <http://gbk.eads.usaidallnet.gov> (staženo 25. 2. 2012).

Weisbrot, Mark; Ray, Rebecca, Sandoval, Luis, „The Chávez Administration at 10 Years: The Economy and Social Indicators“, *Center for Economic and Policy Research* (February 2009), <http://www.cepr.net/index.php/Publications/Reports/the-chavez-administration-at-10-years-the-economy-and-social-indicators> (staženo 15. 1. 2012).

Internetové zdroje

Grandin, Greg; Tinker Salas, Miguel, „What the Farc files really reveal“, *The Guardian* (10. 5. 2011), <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/cifamerica/2011/may/10/farc-files-colombia-venezuela> (staženo 8. 2. 2012).

Inkster, Nigel, „The FARC File: Venezuela, Ecuador and the Secret Archive of ‚Raúl Reyes‘ – Launch Remarks“, *The International Institute for Strategic Studies* (10. 5. 2011), <http://www.iiss.org/publications/strategic-dossiers/the-farc-files-venezuela-ecuador-and-the-secret-archive-of-ral-reyes/executive-summary/> (staženo 4. 2. 2012).

„Just how much help has Hugo Chávez given to Colombia’s guerrillas?“, *The Economist* (22. 5. 2008), <http://www.economist.com/node/11412645> (staženo 4. 2. 2012).

„¿Qué es ALBA?“, *Portal ALBA-TCP*,
<http://www.alianzabolivariana.org/modules.php?name=Content&pa=showpage&pid=2080> (staženo 20. 3. 2012)

Videa

„Chávez elogia al terrorista Carlos "El Chacal" y lo llama "verdadero revolucionario"“ (20. 11. 2009), <http://www.youtube.com/watch?v=LLEmT1gkxUM> (poslední přístup 3. 4. 2012)

„Revolution Will Not Be Televised“, dir. Bartley Kim; O’Brian, Donnacha, *Bórd Scannán na hÉireann; Nederlandse Programma Stichting* et al., 2003. Dostupné např. na <http://www.youtube.com/watch?v=Id--ZFtjR5c> (poslední přístup 6. 12. 2011).

Seznam příloh**Příloha č. 1: Seznam použitých zkratk**

ACILS - American Center for International Labor Solidarity

ALBA - Alianza Bolivariana para los Pueblos de Nuestra América

CAFTA - Central American Free Trade Agreement

CARICOM – Caribbean Community

CEPR - Center for Economic and Policy Research

CIPE - Center for International Private Enterprise

COHA – Council on Hemispheric Affairs

CTV - Confederación de Trabajadores de Venezuela

EIA – U.S. Energy Information Administration

ETA – Euskadi Ta Askatasuna

FARC-EP - Fuerzas Armadas Revolucionarias de Colombia – Ejército del Pueblo

Fedecámaras - Federación de Cámaras y Asociaciones de Comercio y Producción de Venezuela

FOIA – Freedom of Information Act

FTAA - Free Trade Area of the Americas

GAO - Government Accountability Office

IISS - The International Institute for Strategic Studies

IMET - International Military Education and Training program

INTESA - Informática, Negocios y Tecnología, S.A.

IRI – International Republican Institute

MERCOSUR – Mercado Común del Sur

MINUSTAH – United Nations Stabilization Mission in Haiti

NAFTA - North American Free Trade Agreement

NDI – National Democratic Institute for International Affairs

NED – National Endowment for Democracy

OAS – Organization of American States

OPEC - Organization of the Petroleum Exporting Countries

OTI - Office of Transition Initiatives

PdVSA - Petróleos de Venezuela, S.A.

SAIC - Science Applications International Corp.

Southcom – The United States Southern Command

TCP - Tratado de Comercio de los Pueblos

USAID – United States Agency for International Development